

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Iva Takač

**METODIČKE MOGUĆNOSTI USVAJANJA PRAVOPISNIH
SADRŽAJA U RAZREDNOJ NASTAVI**

DIPLOMSKI RAD

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

**METODIČKE MOGUĆNOSTI USVAJANJA PRAVOPIISNIH
SADRŽAJA U RAZREDNOJ NASTAVI**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Metodika hrvatskoga jezika

Mentorica: doc. dr. sc. Lidiya Bakota

Studentica: Iva Takač

Matični broj: 0267026134

Modul: engleski jezik (C modul)

Osijek, rujan 2018.

Sažetak

Diplomski se rad bavi metodičkim mogućnostima usvajanja pravopisnih sadržaja u razrednoj nastavi. Naglasak je na onim pravopisnim sadržajima koje djeca mlađe školske dobi najteže usvajaju s obzirom na njihovu slabu značenjsku razlikovnost (pisanje riječi s afrikatama i odraz jata). Rad donosi pregled metoda i strategija namijenjenih učiteljima razredne nastave za poučavanje pravopisnih sadržaja u nastavi Hrvatskog jezika. U poučavanju hrvatskoga jezika kao materinskoga jezika učitelji bi trebali primjenjivati komunikacijsko-funkcionalni pristup, koristiti se različitim strategijama poučavanja poput kartica s riječima, pravopisnog grupiranja, vizualizacije, didaktičke i jezične igre te planirati tijekom školske godine što više pravopisnih (ortografskih) vježbi. Radom se želi ukazati na metodičke mogućnosti obrade pravopisnih sadržaja u radu s učenicima mlađe školske dobi koji predstavljaju temelje uspješnoj pisanoj komunikaciji.

Ključne riječi: hrvatski jezik, metodičke mogućnosti, pravopis, razredna nastava

Summary

The aim of this research is to identify different methods in orthographic content acquisition in lower primary school. The emphasis is on orthographic contents that are most difficult for young children to acquire given their lack of distinctiveness in meaning. The research focuses on methods and strategies that can be used by primary school teachers while teaching orthographic content of the Croatian language subject. When teaching Croatian language as the mother tongue, teachers should stick to the communicative and functional approach and use different strategies of teaching such as word cards, orthographic arrangement, visualization (flashcards), didactic and linguistic games and during the school year use more orthographic exercises. This research tends to point out the importance of acquisition of the orthographic norm in the lower primary grades to set the base for successful written and spoken communication.

Key words: croatian language, methods and strategies, orthographic content, primary lesson

Sadržaj

1.UVOD	1
2.PRAVOPIS.....	2
3.POVIJESNI PREGLED RAZVOJA HRVATSKOGA PRAVOPISA	3
4.PRAVOPISNA RJEŠENJA HRVATSKIH SUVREMENIH PRAVOPISA.....	7
4.1 Lada Badurina, Ivan Marković, Krešimir Mićanović: <i>Hrvatski pravopis</i> , Matica hrvatska, Zagreb, 2007. (tzv. Matičin pravopis).....	7
4.2 Stjepan Babić, Sanda Ham, Milan Moguš: <i>Hrvatski školski pravopis</i> – usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, Školska knjiga, Zagreb, 2008.	9
4.3 Stjepan Babić, Milan Moguš: <i>Hrvatski pravopis</i> – usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, Školska knjiga, Zagreb, 2010.....	12
4.4 Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: <i>Hrvatski pravopis</i> , 2013.....	13
4.5 Zaključno o pregledu pravopisnih rješenja hrvatskih suvremenih pravopisa	17
5.PRAVOPISNA RJEŠENJA U UDŽBENICIMA	18
5.1. Komunikacijski udžbenici.....	19
6.JEZIČNA SPOSOBNOST, IMANENTNA I GENERATIVNA GRAMATIKA	21
6.1. Jezična sposobnost	21
6.2 Imanentna gramatika.....	22
6.3 Generativna gramatika	23
6.4 Zaključno o jezičnoj sposobnosti, imanentnoj i generativnoj gramatici.....	24
7.JEZIČNE SPOSOBNOSTI DJECE MLAĐE ŠKOLSKE DOBI	25
8. NASTAVA HRVATSKOGA JEZIKA.....	27
9.PRAVOPIS HRVATSKOGA JEZIKA U RAZREDNOJ NASTAVI.....	29
9.1. Hrvatski jezik kao predmet u dokumentima odgojno-obrazovne i nastavne djelatnosti	30
9.1.1. Pravopisna norma u Nastavnom planu i programu	30

10.NAJČEŠĆE PRAVOPISNE POGRJEŠKE DJECE MLAĐE ŠKOLSKE DOBI	37
11. METODIČKE MOGUĆNOSTI POUČAVANJA PRAVOPISNIH SADRŽAJA U RAZREDNOJ NASTAVI	40
11.1. Komunikacijsko-funkcionalan pristup u učenju i poučavanju materinskog jezika	40
11.2. Temelji za usvajanje pravopisne (ortografske) kompetencije.....	42
11.3. Primjeri pravopisnih (ortografskih) vježbi.....	44
11.4. Igra kao metodičko sredstvo za usvajanje pravopisnih sadržaja.....	47
10.5. Metodičke mogućnosti podučavanja pravopisnih sadržaja.....	49
11.6 Glotodidaktika.....	52
11.6.1 Glotodidaktički pristup pravopisu hrvatkog jezika	52
12. ZAKLJUČAK	56
13. LITERATURA.....	57

1.UVOD

Komunikacija, odnosno jezično sporazumijevanje, primarna je ljudska potreba. Jezik je tako, pored svih svojih uloga poput prijenosa i priopćavanja poruka, informacija, obavijesti, osjećaja, misli, zauzeo temeljnu ulogu sredstva putem kojeg se događa sporazumijevanje unutar neke zajednice. Korištenjem jezika služimo se tako zvukovnim znakovima, odnosno glasovima ili pisanim znakovima, to jest slovima. Jezična je komunikacija neizostavni dio ljudskoga života te je koristimo svakodnevno. Iz tog razloga važno je poznavati i usvojiti jezik pa tako i njegova pravila i norme kako bismo se što uspješnije i kvalitetnije sporazumijevali.

Diplomski se rad bavi metodičkim mogućnostima usvajanja pravopisnih sadržaja u razrednoj nastavi. Naglasak se stavlja na one pravopisne sadržaje koje djeca mlađe školske dobi najteže usvajaju s obzirom na njihovu slabu značenjsku razlikovnost (poput pisanja dvoglasnika i pisanja riječi s palatalima). Rad će u svom teorijskom dijelu dati pregled hrvatskih pravopisa, njegov razvoj tijekom godina, pravopisna rješenja hrvatskih suvremenih pravopisa i ukazati na najčešće pravopisne pogreške djece mlađe školske dobi. U radu će se govoriti i o jezičnim sposobnostima djece mlađe školske dobi, o imanentnoj i generativnoj gramatici te o pravopisnoj normi u Nastavnom planu i programu.

Praktični dio diplomskoga rada donosi prikaz metodičkih mogućnosti za usvajanje pravopisnih sadržaja u razrednoj nastavi. Navedenim će metodičkim mogućnostima biti pridodane i one koje se odnose na primjenu glotodidaktičkih strategija poučavanja jezika.

Razlog odabira teme rada jesu brojne pravopisne pogreške koje čine djeca mlađe školske dobi, a koje ukazuju na potrebu mijenjanja metodičkih pristupa u poučavanju pravopisnih sadržaja.

Cilj je diplomskoga rada dati uvid u već postojeće metodičke mogućnosti kojima bi se mogli služiti učitelji razredne nastave u poučavanju pravopisnih sadržaja u radu s djecom mlađe školske dobi, ali ih i upotpuniti metodičkim mogućnostima koje nudi glotodidaktika, a sve u kontekstu postizanja što uspješnijih rezultata u početnom opismenjavanju učenika.

2.PRAVOPIS

Jezik, kao glavno sredstvo komunikacije, ostvaruje se govorom i pismom. Tako se za svaki jezik određuje broj i oblik pojedinih slova. Takvu jednu zajednicu slova grupiranu po svojim osnovnim obilježjima nazivamo pismo, a skup znakova koji nam služe kako bismo zabilježili pojedine glasove naziva se slovopis ili grafija. Ukoliko odaberemo pisanje kako bismo komunicirali jedni s drugima, služimo se slovima, razgodcima, pravopisnim znakovima te bjelinama, odnosno praznim razmacima među riječima. Zapravo primjenjujemo pravopisna pravila odnosno služimo se pravopisom koji ima šire značenje od samoga slovopisa i omogućuje nam uspješnu i jasnu pisanu komunikaciju.

Pravopis, drugog naziva ortografija (dolazi od grčke riječi *orthos* – pravilno i *grafein* – pisati), jezikoslovna je disciplina koja se bavi proučavanjem i donošenjem pravila o uporabi grafema (slova), pisanju velikoga i maloga početnog slova, sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi, uporabi razgodaka i pravopisnih znakova, pisanju kratica, pokrata, inicijala i oznaka te pisanju riječi iz stranih jezika, kao što su posuđenice i tuđice. Osim što je naziv za skup pravila koja određuju način pisanja nekoga jezika, pravopis je i naziv za priručnik koji sadrži sva pravopisna pravila, norme, primjere te pravopisni rječnik. (Babić-Finka-Moguš, 2004). „Osnovno obilježje nekomu pravopisu daje način na koji se pišu pojedine riječi s obzirom na glasove koji ih sastavljaju, na njihove oblike i skupove riječi.“ (Babić-Finka-Moguš, 2004: VII) Prema tome, postoji nekoliko načela po kojima se uređuju pravopisi te prema tim načelima razlikujemo nekoliko vrsta pravopisa. To su: glasovni (fonetski, fonetički), povijesni (historijski, tradicionalni), fonološki, morfološki te korijenski pravopis. Budući da Hrvati imaju dugu pravopisnu tradiciju, koja seže sve do crkvenoslavenskoga razdoblja, jasno je kako su se tijekom hrvatske pravopisne tradicije načela kojima su bili pisani pravopisi nekoliko puta izmijenila. Sadašnji hrvatski pravopis zasnovan je na fonološko-morfološkom načelu. To bi značilo kako u okviru jedne riječi pišemo fonološki, a međurječne veze morfološki jer se glasovne promjene koje nastaju među riječima ne odražavaju uvijek u pismu. Drugim riječima, ne zapisujemo uvijek riječi onako kako ih izgovaramo (primjerice: pišemo *kod kuće*, a izgovaramo *kotkuće*). (Babić-Finka-Moguš, 2004)

Hrvatski je pravopis podlegao raznim promjenama kako pod utjecajem vremena u kojem je nastajao tako i pod utjecajem politike koja je tada bila na vlasti. Svaka je promjena vlasti u Hrvatskoj stavljala pravopis pod povećalo jezičnih i političkih zbivanja te tako u njega polako, ali sigurno unosila razne promjene. (Babić, 2008)

3. POVIJESNI PREGLED RAZVOJA HRVATSKOGA PRAVOPISA

Povijest hrvatskoga jezika, baš kao i hrvatska povijest sama po sebi, nosi burnu prošlost. Pravopis, koji je neizostavni dio hrvatske jezične povijesti, ima upravo u toj povijesti veliku ulogu. Pravopis je u Hrvatskoj odraz vlasti koja se trenutno nalazi na političkoj sceni, stoga lako možemo reći kako je hrvatski pravopis u jednu ruku politički čin. Svaka promjena vlasti u Hrvatskoj neposredno utječe i na promjenu pravopisa te je tako jezična politika pravopisa nerijetko veoma aktualna tema u krugu hrvatskih jezikoslovaca. Središnje mjesto rasprava zauzimaju pravopisna pitanja pritom donoseći brojne nespornosti te ponekad i sporove u hrvatskoj javnosti, ali i među stručnjake na području kroatistike. (Babić, 2008)

Počeci hrvatskoga preporodnog gibanja pa tako i počeci hrvatskog pravopisa dolaze od Kratke osnove hrvatsko-slavenskoga pravopisanja koju je 1830. godine objavio Ljudevit Gaj. Naime, to nije bio pravopis u punome smislu te riječi, već je *Kratka osnova hrvatsko-slavenskoga pravopisanja* bila slovopis. No, postavila je temelje za jedinstvenu hrvatsku grafiju te je prekinula pokrajinske podvojenosti. Nakon Gajeve *Kratke osnove* 1892. godine izlazi *Hrvatski pravopis* Ivana Broza koji je zasnovan na fonološkom, odnosno fonetskom načelu. Razdoblje između dva rata također je iznimno značajno za razvoj hrvatskoga pravopisa. Naime, 1921. godine izdan je Boranićev pravopis pod imenom *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Taj je pravopis, osim promjene u imenu, unio promjene i u politiku jer je otvorio put prema jugoslavenstvu. Boranićev pravopis je sve riječi s kratkim je iza pokrivenoga *r* donio bez *j* te ih tako izjednačio s ekavskim likovima. Godine 1929., nakon čak četiriju izdanja Boranićeva pravopisa dolazi *Pravopisno uputstvo* rađeno prema Belićevu pravopisu te Boranić mora mijenjati 5. izdanje svoga pravopisa. Tako je izašlo 6. i 7. izdanje koje nosi naziv *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika*. No već 1939. godine, prilikom nastanka Banovine Hrvatske, Boranić se vraća na 4. izdanje svoga pravopisa s njegovim izvornim naslovom. Još jedan buran val koji donosi promjene u pravopisu hrvatskoga jezika dolazi sa stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske i uvođenjem korienškog pravopisa u zamjenu za zvučni pravopis. (Babić, 2008)

Neki su pravopisi, tijekom razvoja Hrvatske i njezine povijesti, ostali neodobreni, uništeni ili jednostavno neobjavljeni. Razlog tomu je političko stanje vremena u kojem su zapisani ti pravopisi. Jedan takav pravopis je *Hrvatski pravopis* Franje Cipre, Petra Guberine te Krune Krstića koji je uništen 1942. godine. Drugi je pravopis, koji je ostao nedovršen te je ujedno i neobjavljen, pravopis Hrvatskoga filološkog društva. Naime, srpski su jezikoslovci i

književnici u tom pravopisu vidjeli prijetnju unitarističkom nastojanju te ostvarenju Novosadskoga dogovora te su ga odlučili onemogućiti iako je on sam po sebi bio nov, moderan hrvatski pravopis. (Babić, 2005)

Godine 1954. po završetku Ankete Letopisa Matice srpske o srpskohrvatskom jeziku i pravopisu koja je bila pokrenuta godinu ranije, postignut je Novosadski dogovor. Spomenuta anketa je anketa u kojoj su se srpski i hrvatski filolozi i književnici trebali izjasniti o idejama jezičnoga jedinstva hrvatskoga i srpskoga jezika. Ta je anketa bila kopija ankete koju je još 1913. godine organizirao Jovan Skerlić, srpski književni povjesničar i političar, kada se trebalo izjasniti o jezičnoj unifikaciji, koja je značila kako Hrvati trebaju žrtvovati ijekavicu, a Srbi ćirilicu kako bi se dobio zajednički i pojednostavljen jezik. Dakle, nakon ankete postignut je Novosadski dogovor koji je proglasio jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedinstvenim jezikom s dvije opcije izgovora, ijekavskim i ekavskim. To je dokument koji se sastoji od deset zaključaka o jeziku, koje su 1954. sastavili lingvisti i književnici iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Crne Gore. Oni su se sastali u organizaciji Matice srpske u Novome Sadu radi donošenja zaključaka o potrebi jedinstvenoga pravopisa i ujednačavanja hrvatskoga i srpskoga nazivlja za sve struke te jezičnoga ujednačavanja uopće. Dogovoreno je i kako će jezik uzeti dvosložan naziv srpskohrvatki i hrvatskosrpski jezik te će u uporabi biti pisma oba jezika, ćirilica i latinica. Potaknuta Novosadskim dogovorom, Matica hrvatska izdala je 1960. zajednički pravopis, ijekavski i latinicom, pod nazivom *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, a Matica srpska ekavski i ćirilicom pod nazivom *Pravopis srpskohrvatnog književnog jezika sa pravopisnim rečnikom*. (Novosadski dogovor, 1954)

Međutim, nakon Novosadskog dogovora i objave spomenutog rječnika dio hrvatskih jezikoslovaca te hrvatske kulturne i znanstvene ustanove i organizacije izrazili su nezadovoljstvo dominantnom ulogom srpskoga jezika i odlučili su se javno usprotiviti, objavivši 1967. godine *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Deklaraciju su objavile jugoslavenske novine *Telegram* koje su se bavile društvenim i kulturnim pitanjima. Deklaracijom se zahtijevala potvrda Ustava o jednakosti i ravnopravnosti slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga i makedonskoga jezika te osigurana primjena hrvatskoga književnog jezika kako u javnom tako i u političkom aspektu kod dijela hrvatskog stanovništva te donošenje odluke kojom bi službenici, nastavnici i javni djelatnici mogli službeno upotrebljavati jezik sredine u kojoj se nalaze i u kojoj rade. Potpisivanjem *Deklaracije* Matica se hrvatska odrekla Novosadskog dogovora pa tako i zajedničkog pravopisa. (*Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, 1967)

Godina 1971. označila je preokret te napokon donijela političku slobodu hrvatskim

jezikoslovcima koju su oni čvrsto odlučili iskoristiti. Spomenute godine izlazi *Hrvatski pravopis* na kojemu su radili Božidar Finka, Milan Moguš i Stjepan Babić. Pravopisu je nadjenjen popularan naziv *londonac* jer je tiskan u Londonu pošto je na našem području bio politički zabranjen. Ipak, Hrvati su ga kupovali u inozemstvu te donosili kući, u Hrvatsku. Odjek uspjeha *londonca* nadahnula je tadašnju vlast koja je odlučila kako se mora napisati domovinski pravopis te je naručila jedan takav od Katedre za suvremeni književni jezik zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Katedra je prihvatila ponuđeni prijedlog te su pravopis izradili profesori Vladimir Anić i Josip Silić. Pravopis je priveden kraju 1981. godine, ali je njegovo prvo izdanje tiskano 1986. pod nazivom *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Godine 1987. taj je pravopis doživio drugo izmijenjeno izdanje, a 1990. godine i treće te je u hrvatskoj javnosti doživljen kao pobjeda nad jugoslavenskom jezičnom i pravopisnom politikom jer je predstavljao jezičnu i pravopisnu samostalnost. Neko vrijeme u uporabi su bila sva tri pravopisa: *novosadski*, *londonac* te *Anić-Silićev*. U Republici Hrvatskoj 1990. izlazi pretisak *Londonca* iz 1971. Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša. Drugo izdanje *Hrvatskoga pravopisa* istih autora izlazi 1994. godine, a tadašnja mu ministrica kulture i prosvjete daje odobrenje za školsku uporabu u osnovnim i srednjim školama Republike Hrvatske te on tako ostaje jedini hrvatski pravopis koji se koristi pošto je novosadski pravopis odavno izišao iz uporabe, a naklada Školske knjige je zbog naslova *hrvatski ili srpski* povukla iz prodaje Anić-Silićev pravopis. (Babić, 2008)

Ubrzo je, 2001. godine, uslijedilo novo izdanje pravopisa Vladimira Anića i Josipa Silića, ovaj put kao *Pravopis hrvatskoga jezika* i pravopisni je rat mogao započeti. Hrvatski je *Školski pravopis* otisnut 2005. godine pod autorstvom Stjepana Babića, Sande Ham i Milana Moguša te dobiva preporuku članova *Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika* kojom se odobrava za školsku uporabu. Matica hrvatska objavila je 2007. godine svoj *Hrvatski pravopis* autora Lade Badurine, Ivana Markovića i Krešimira Mićanovića poznat još i pod nazivom *Matičin pravopis*. Dvije godine nakon *Matičinog pravopisa* izlazi i *Hrvatski pravopis* Stjepana Babića i Milana Moguša pod okriljem izdavačke kuće Školska knjiga. *Hrvatski pravopis* Matice hrvatske tek je 2012. godine zatražio, a 2013. godine dobio odobrenje Agencije za odgoj i obrazovanje za uporabu u školama kao pomoćno nastavno sredstvo, ali se novim *Pravilnikom o postupku odobravanja i uporabi pomoćnih nastavnih sredstava* iz studenoga 2013. pomoćnim nastavnim sredstvima ne smatraju časopisi, pravopisi, rječnici i gramatike, pa su svi pravopisi uz *Matičin* koji su imali to odobrenje (*Hrvatski školski pravopis* Babića, Ham i Moguša, *Hrvatski pravopis* Babića i Moguša) prestali biti pomoćnim nastavnim sredstvom. (Babić, 2008)

Godina 2013. obilježena je idejom *Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* o novom hrvatskom pravopisu koji će biti jedinstven i općeprihvaćen pravopis hrvatskoga jezika te idejom za usklađivanjem različitih pravopisnih normi nakon višegodišnjih prijedora. Ideja je proizišla iz želje za stvaranjem jedinstvenosti hrvatskoga pravopisnog standarda koja je jedan od osnovnih preduvjeta lakšega usvajanja pravopisnih pravila i jednostavnijega ovladavanja hrvatskim jezikom. *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje prvi je pravopis hrvatskoga jezika nastao kao rezultat rada jezikoslovaca i govornika hrvatskoga jezika. Znanstveno je vijeće prihvatilo tu ideju, a 15. travnja 2013. godine radna inačica *Hrvatskoga pravopisa* dana je javnosti na jednomjesečnu javnu raspravu na mrežnim stranicama Instituta. Više od 400 jezikoslovaca, stručnjaka različitih profila i zainteresiranih govornika hrvatskoga jezika poslalo je svoje komentare i prijedloge izmjena pojedinih pravopisnih pravila. Pravopisna rješenja slijede hrvatsku pravopisnu tradiciju te novi pravopis ne predlaže jedinstvena rješenja već razlikuje preporučenu, dopuštenu i istovrijednu inačicu. Znanstveno je vijeće Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, nakon nekoliko tematskih sjednica, 4. lipnja 2013. godine prihvatilo konačnu inačicu *Hrvatskoga pravopisa* i on je 27. lipnja 2013. godine postavljen na mrežnoj adresi www.pravopis.hr gdje je dostupan na korištenje svim govornicima hrvatskoga jezika pa tako i onima koji to tek planiraju postati. Na temelju pet stručnih ocjena jezikoslovnih stručnjaka, među kojima su i neki od najvećih autoriteta na području metodike nastave hrvatskoga jezika i dugogodišnji sveučilišni profesori, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta 31. srpnja 2013. godine preporučilo je *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje za uporabu u osnovnim i srednjim školama Republike Hrvatske. (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2013.)

Čak i nakon pet godina od objavljivanja Hrvatskog pravopisa na stranici Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i nakon toliko godina koje su donijele brojne izmjene, hrvatski pravopis ne prestaje izazivati rasprave te doводити u pitanje svoju ispravnost odnosno normiranost u krugovima stručnjaka. Stoga je iznimno važno shvatiti kako je potrebno postojanje općeprihvaćene i ujednačene pravopisne norme i pisanog standarda jer se time smanjuje sveprisutna i raširena nepismenost hrvatskoga građanstva, koja nažalost kreće od samih početaka učenja hrvatskoga jezika. Jedan od glavnih problema je i taj što ni školski udžbenici nisu pisani jedinstvenom pravopisnom normom. (Bakota, 2011).

Stoga, ne možemo niti očekivati visoku pismenost budućih naraštaja te njegovanje hrvatskoga jezika, sve dok se hrvatski jezik i ljudi koji ga proučavaju i normiraju ne oslobode političkih sporova i prošlosti te postave jedinstvena pravila kojih bismo se svi trebali pridržavati kako bismo ostvarili cilj, a to je borba protiv nepismenosti i jezičnih previranja.

4.PRAVOPIISNA RJEŠENJA HRVATSKIH SUVREMENIH PRAVOPIISA

4.1 Lada Badurina, Ivan Marković, Krešimir Mićanović: *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007. (tzv. Matičin pravopis)

Matica hrvatska utemeljena je 1842. godine. Njezina je zadaća promicanje nacionalnog i kulturnog identiteta u područjima umjetničkog, znanstvenog i duhovnog stvaralaštva, gospodarstva i javnoga života te se ona skrbi za društveni razvitak. Matica hrvatska jedan je od najvećih i najvažnijih nakladnika knjiga i časopisa u Hrvatskoj. Osim izdavačke djelatnosti, Matica hrvatska priređuje brojna kulturna i znanstvena događanja: predstavljanje knjiga, znanstvene simpozije, okrugle stolove, rasprave, stručna i znanstvena predavanja te koncerte klasične glazbe.

Nadalje, osim što je jedna od najvećih izdavačkih kuća, Matica se hrvatska brine i o hrvatskom jeziku te pridonosi uređenosti njegove pravopisne norme. Pravopisna se norma, naime, mijenjala tijekom godina te se prilagođavala političkim promjenama tijekom povijesti. U samom predgovoru Matičinog pravopisa navodi se kako se Matica hrvatska osjećala dužnom ponuditi hrvatskoj javnosti novi pravopisni priručnik hrvatskoga jezika. Smatrala je kako pravopisna norma nije riješena na zadovoljavajući način te kako je štetno nepostojanje jedne općeprihvatljive i obvezujuće pravopisne norme koja je vrlo bitna za postizanje ujednačenoga pisanog standarda. Matica hrvatska je tako organizirala i osnovala Pravopisno povjerenstvo te je uposlila jezikoslovce koji nisu bili opterećeni politikom pravopisne problematike i koji su bili spremni saslušati potrebe hrvatske javnosti. Pravopis Matice hrvatske izrađen je tako da bude korisno i pouzdano pomagalo svima koji se u pisanju služe hrvatskim standardnim jezikom. Također, Matičin se Pravopis svojim rješenjima s jedne strane dobro uklapa u dugu i već utvrđenu tradiciju hrvatskoga pravopisa, a s druge strane pravopisom obuhvaća nove jezične pojave te je tako izrazito otvoren suvremenim potrebama višefunkcionalne jezične komunikacije u različitim društvenim skupinama.

Pravopis se sastoji od pravopisnih pravila koja su raspoređena u poglavlja te od neizostavnog pravopisnog rječnika. Matica hrvatska ističe kako su dva vrlo važna obilježja njenog pravopisa temeljitost i sveobuhvatnost opisa pojedinih pojava i pravopisnih rješenja. Pravopisna pravila u Matičinom pravopisu iscrpno su i stručno argumentirana. (Matičin pravopis, 2007)

U nastavku se izdvajaju i opisuju pravopisna pravila koja su u suvremenim hrvatskim pravopisima drugačije opisana i kojima se u različitim pravopisima različito pristupa. To su sljedeća pravopisna pravila: pisanje dvoglasnika iza pokrivenoga *r*, pisanje imenica na *-dac*, *-dak*, *-tac*, *-tak*, *-tka* te pisanje niječnice uz nenaglašeni oblik pomoćnog glagola *htjeti*.

Pisanje dvoglasnika iza pokrivenoga *r*

U hrvatskom se standardnom jeziku refleks ili odraz jata u kratkim slogovima ostvaruje kao kratko *je* (npr. vjetar, mjesto) ili kao *e* (npr. bregovi, povreda) ili kao *i* (npr. vidio, dio). U dugim slogovima odraz se jata izgovorno ostvaruje kao dugo *je*, što se u pravopisu bilježi s *ije* (npr. svijet, dijete). Kada se dugi slog s odrazom jata krati, dolazi do promjene *ije* s *je*. U tom se slučaju *je* nastalo kraćenjem *ije* nađe u skupini **suglasnik + r + je** koja pripada istomu morfemu, smjenjuje s *e*: brijeg (→ brjegovi) → bregovi, trijezan (→ trjezniji) → trezniji, vrijeme (→ vrjemeni) → vremena.

Do navedenog smjenjivanja ne dolazi u slučaju kad skupina **suglasnik + r + je** ne pripada istomu morfemu, na primjer kada je suglasnik dio prefiksa, a **r + je** dio korijena: razrjeđivati (raz- + -rjeđivati, prema *razrijediti*), razrješavati (raz- + -rješavati, prema *razriješiti*).

U dijelu hrvatske pravopisne tradicije postoje i iznimke gdje se bilježi *rje* i kada skupina **suglasnik + r + je** pripada istomu morfemu: grjechota, grješnik, pogrješka, vrjednota, strjelica i slični primjeri. Pisanje *rje* u takvim primjerima podrazumijeva i samo izgovaranje skupine *rje* kao *rie*. (Matičin pravopis 2007: 17-18)

Pisanje imenica na *-dac*, *-dak*, *-tac*, *-tak*, *-tka*

Do gubljenja *d* i *t* dolazi i promjena se bilježi: u sklonidbi imenica koje završavaju na *-dac*, *-dak*, *-tac*, *-tak*, *-tka* te ispred sufiksa *-ce*, *-če*, *-čić*, *-džija*, primjeri:

boljita – **boljici**, cureta – **cureci**, dodata – **dodaci** – **dodacima**, dohoda – **dohoci** – **dohocima**, hita – **hici** – **hicima**, krletka – **krleci** (ali i **krletki**), leta – **leci** – **lecima**, meta – **meci** – **mecima**, napita – **napici**, očevita – **očevica** – **očevici**, ota – **oca** – **oče** – **očevi** – **očev**, pogoda – **pogoci** – **pogocima**, preda – **preci**, suda – **suca** – **suci** – **suče** – **sučev**, sveta – **svece** – **sveci** – **sveče** – **svečev**, sveta – **sveci**, tvrtka – **tvrci** (ali i **tvrtki**), zadata – **zadaci** – **zadačić**, zagoneta – **zagoneci** (ali i **zagonetki**), zubata – **zubaca** – **zubaci** –

zubačić, želudac – **želuca** – **želuci** - **želučić**

Suglasnici **d** i **t** ispred **c** i **č** mogu se pisati kada se u pismu želi sačuvati korijen riječi, to se obično događa u rjeđih i kraćih riječi, to jest u njihovih komunikacijski rjeđih oblika (kada iz konteksta nije sasvim jasno o kojem je korijenu riječ, odnosno kada se suglasnici **c** i **č** izgovaraju produženo):

bitak – N, mn. **bitci** (ali i **bici**),

bitka – L, jd. **bitci** (ali i **bici**, **bitki**),

jadac – G, jd. **jadca** (ali i **jaca**) – V, jd. **jadče** (ali i **jače**) – **jadčev** (ali i **jačev**)

kutak – N, mn. **kutci** (ali i **kuci**)

mladac – G, jd. **mladca** (ali i **mlaca**) – V, jd. **mladče** (ali i **mlačē**) – **mladčev** (ali i **mlačev**)

petak – N, mn. **petci** (ali i **peci**)

sito – **sitce** (ali i **sice**)

tvrtka – L, jd. **tvrtci** (ali i **tvrci**)

usadak – N, mn. **usadci** (ali i **usaci**) i slični primjeri.

Suglasnici **d** i **t** ispred **c** i **č** mogu se pisati i kada se u sklonidbi prezimenu i imenu naseljena mjesta želi sačuvati osnovni oblik.

Na primjer: Brgudac – **Brgudca** (ali i **Brguca**), Crnolatac – **Crnolatca** (ali i **Crnolaca**), Gradac – **Gradca** (ali i **Graca**). (Matičin pravopis, 2007: 36)

Pisanje niječnice ne uz nenaglašeni oblik pomoćnog glagola *htjeti*

Niječni oblici prezenta pomoćnog glagola htjeti pišu se po Matičinom pravopisu sastavljeno: **neću**, **nećeš**, **neće**, **nećemo**, **nećete**, **neće**. (Matičin pravopis, 2007: 164)

4.2 Stjepan Babić, Sanda Ham, Milan Moguš: *Hrvatski školski pravopis* – usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, Školska knjiga, Zagreb, 2008.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa donijelo je 14. travnja 2005. godine odluku kojom je imenovano i osnovano Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika na čiji je predstavnik Radoslav Katičić. Hrvatski je školski pravopis tako prvi pravopis usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika. Hrvatski školski pravopis

djelo je troje autora, Stjepana Babića, Sande Ham te Milana Moguša, a nastao je na temelju Hrvatskoga pravopisa Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša. Dakle, temelji su pravopisne norme već zacrtani u većem pravopisu trojice autora, ali je Hrvatski školski pravopis, kako mu i samo ime nalaže, prilagođen za škole. Također je i metodički prilagođen za osnovne i srednje škole. Temeljna mu je namjena školska uporaba u učenju hrvatskoga jezika, a najvažnije mu je načelo stabilnosti pravopisne norme. Pravopisno je nazivlje u ovome pravopisu usavršeno i usustavljeno, a pravopisna pravila su sažeta, potpuna, jasna te je broj iznimaka i dvojnosti sveden na najmanju moguću mjeru. Hrvatski školski pravopis sadrži pravopisna pravila te rječnik nazivlja te pravopisni rječnik.

U predgovoru je školskog pravopisa profesor Ante Žužul istaknuo kako je Hrvatski školski pravopis napravio povijesni zaokret u hrvatskom jeziku te da je politika konačno ustupila jezik jezikoslovcima te kako će o njemu ubuduće odlučivati isključivo struka usko vezana uz jezik. (Babić – Ham – Moguš, 2008.)

Pisanje dvoglasnika iza pokrivenoga *r*

U pokraćenom se slogu može pisati *e* na mjestu dvoglasnika, ali samo iza zaporničke skupine u kojoj je drugi *r*. Takvo se *r* naziva **pokriveno r**. Na primjer, u riječi **vrijeme**, dvoglasnik se našao iza *r*, a to je *r* drugi zapornik u zaporničkoj skupini **vr** – **vrijeme**. Kada se slog, u kojemu se nalazi dvoglasnik krati, na mjestu *ije* naći će se *e*: **vrijeme** – vremena.

1.a) Piše se *e* na mjestu *ije* iza pokrivenoga *r* samo u oblicima i tvorenicama četiriju riječi: **vrijeme** (poluvrijeme, nevrijeme), privrijediti, upotrijebiti, naprijed:

vrijeme – vremena, vremenski, poluvremena, nevremena, ...

privrijediti – privreda, privredni, privrednik, ...

upotrijebiti – upotreba, upotrebljiv, upotrebljivost, zloupotreba, ...

naprijed – napredak, naprednost, napredovati, naprednjački, ...

b) Nesvršeni oblik glagola privrijediti može imati dvostruke oblike, oblike u kojima se dvoglasnik smijenio sa *e* i oblike u kojima se dvoglasnik smijenio s **je**: privređivati i privrjeđivati.

c) Od tvorenicu priloga *naprijed* valja razlikovati tvorenice priloga *unaprijed* jer zadržavaju dvoglasnik: unaprijed, unaprijeđen, a ako se dvoglasnik smjenjuje, smjenjuje se s **je**: unaprjeđivati.

2. U oblicima i tvorenicama ostalih riječi u kojima je dvoglasnik iza **pokrivenoga r**, dvoglasnik se krati prema temeljnom pravilu pa se na mjestu *ije* piše *je*: **brijeg**- brježuljak, **trijeska** – trješčica, **brijest** – brjestic, **triježan** – trjezniji, **crijep** – crjepovi, **ždrijebe** – ždrjebeta, **drijen** – drjenčić, **drijemati** – drjemljiv, **grieh** – grješnik, **pogriješiti** – pogriješka, **prijek** – oprječan, **krijepiti** – krjepost, **strijela** – strjelica, **triječiti** – istrjebljiv, ...

Uz navedene s ejevskve oblike u površnijem i nebržnijem izričaju upotrebaljavaju i ekavski likovi u tvorenica i oblika riječi: brijeg, brijest, drijen, drijemati, triječiti, triježan. Jekavski su oblici u skladu s hrvatkou tradicijou, bržnim i produbljenim odnosou prema hrvatskou jeziku. (Babić – Ham – Moguš, 2008: 23)

Pisanje imenica na –dac, -dak, -tac, -tak, -tka

Primjereno je u pisanju (ali ne i u izgovoru) bilježiti *d* i *t* ispred *c*, *č* u oblicima imenica s nepostojanim a u završetku **–dac, -dak, -tac, -tak, -tka**, ako je taj završetak ispred otvornika:

dc: **ledac** – ledca, ledci, razgod**ak** – razgodci, mladac – mladca, mladci, iscjed**ak** – iscjedci, jadac – jadca, jadci, zad**ak** – zadci, sudac – sudca, sudci

tc: mlatac – mlatca, mlatici, zadata**ak** – zadataci, bratac – bratca, bratci, napitac – napitci, letac – letci, zagonet**ka** – zagonetci, svetac – svetca, svetc, pripovijet**ka** – pripovijetci

dč: mladac – mladčev, sudac – sudče; sudčev

tč: bratac – bratče, mlatac – mlatče, svetac – svetče; svetčev

Ako je ispred završetka – **tak** zapornik, *t* se u oblicima ne gubi: listac – listka, listci; naprstac – naprstka, naprstci.

U oblicima i tvorenicama imenice **otac** ne bilježimo *t* ispred *c*, *č*, nego *t* ispada:

otac – oca, oci, oče, očev; očevi. (Babić – Ham – Moguš, 2008: 31)

Pisanje niječnice ne uz nenaglašeni oblik pomoćnog glagola htjeti

Niječnica ne piše se rastavljeno od glagola; npr. ne gubim, ne znam, ne čitaj, ne dođoh, ne trče, ne bih, ne bijah, ... Tako se niječnica piše rastavljeno i od zanaglasnog (pomoćnog) oblika glagola htjeti: ne ću, ne ćeš, ne će, ne ćemo, ne ćete, ne će. Niječnica se piše sastavljeno samo u glagolima: nemoj, nemem, nestati, nestajati, nedostati i nedostajati. (Babić – Ham – Moguš, 2008: 50)

4.3 Stjepan Babić, Milan Moguš: *Hrvatski pravopis* – usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

Stjepan Babić i Milan Moguš su ovoga puta izradili pravopis bez prijašnjih suradnika Božidara Finke i Sande Ham, ali unatoč tomu napominju kako u ovom izdanju pravopisa nisu mijenjali pravopisnu normu. Nastojali su naime uskladiti pojedina rješenja i način izlaganja pravopisne norme sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika kao i sa Hrvatskim školskim pravopisom. Kako je Hrvatski školski pravopis preporuka Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, autori su istaknuli kako je stoga vrlo važno da ta dva priručnika budu u potpunosti usklađena. Prilikom sastavljanja Hrvatskog pravopisa autori su podijelili posao te je tako Stjepan Babić izradio sljedeća poglavlja: Uvod, Jezik i pismo, Glasovi č i ć, Glasovi dž i đ, Dvoglasnik ie, Pisanje stranih riječi, Razgodci, Pravopisni i posebni znakovi, Predgovor pravopisnomu rječniku te u rječniku slova od A do G i od P do Š. Milan Moguš odradio je poglavlja: Glas h, Glas j, Jednačenje glasova, Velika i mala početna slova, Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, Rastavljanje na kraju retka, a u pravopisnome rječniku slova od H do O te od T do Ž. Iako su podijelili uloge prilikom pisanja pravopisa, autori tvrde kako je on cjelovito djelo jer su obojica pročitala suautorski dio. Stjepan Babić u predgovoru navodi kako je ovaj pravopis namijenjen korisnicima u Hrvatskoj kao i svim pojedincima koji se služe hrvatskim književnim jezikom. Također, oba autora napominju kako je pravopis jedina jezikoslovna knjiga čija se norma može najbolje očitovati uporabom u osnovnim i srednjim školama. (Babić – Moguš, 2010: 7-9)

Pisanje dvoglasnika iza pokrivenoga *r*

U slučaju kada je ***r*** posljednji glas u stalnoj zaporničkoj skupini, tada u oblicima i tvorenicama od četiriju riječi: **vrijeme** – vremena, **privrijediti** – privreda, **upotrijebiti** – upotreba, **naprijed** – napredak dolazi ***e***, a u ostalih ***je***.

Primjeri ostalih riječi koje se pišu sa ***je***:

grijeh: bezgrješan, grjehta, grješić, grješnica, ogrješenje, pogrješan, pogrješka, ...

krijepiti: krjepak, krjepoća, krjepost, krjepostan, okrjepljenje, okrjepljivati, ...

prijek: isprječivati (se), oprječan, oprjeka, poprječnost, prječi, zaprjeka, preprjeka, ...

strijela: odstrjel, strjelica, strjeljačica, strjeljivo, strjelovito, strjelište, ...

trijebiti: istrjebljivati, istjebljenje, istrjebljiv, neistrjebljivost, ...

vrijediti (u značenju: biti na cijeni): bezvrjedniji, vrjednovati, najvrjedniji, vrjednota, vrjedniji, ...

vrijediti (u značenju: povrijediti): povrjeda, povrjeditelj, uvrjeditelj, povrjeđivanje, uvrjeditljivo, ...

ždrjebe: ždrjebad, ždrjeban, ždrjebeta, ždrjebešće, ždrjepčanik, ... (Babić – Moguš, 2010: 27-28)

Pisanje imenica na –*dac*, –*dak*, –*tac*, –*tak*, –*tka*

Šumnik **d** ispred **c** gubi se u riječi **otac** (oca, oci, očevi). U ostalim imenicama na **otvornik** +–**dac**, –**dak**, –**tac**, –**tak**, –**tka** ostaju **d** i **t**:

gubitak: N, mn. gubitci

ledac: G, jd. ledca; N, mn. ledci

mladac: G, jd. mladca; N, mn. mladci

bitak: N, mn. bitci

napitak: N, mn. napitci

pripovijetka: D i L, jd. pripovjetci

zagonetka: D i L, jd. zagonetci

sudac: G, jd. sudca; N, mn. sudci

svetac: G, jd. svetca; N, mn. svetci

Ako se ispred nominativnog završetka –**tak** nalazi zapornik, šumnik se **t** gubi u ostalim padežima: **hrstak**: G, jd. **hrska**, **listak**: G, jd. **listka**, **naprstak**: G, jd. **naprska**. (Babić – Moguš, 2010: 37)

Pisanje niječnice ne uz nenaglašeni oblik pomoćnog glagola htjeti

Niječnica **ne** piše se rastavljeno od glagola: **ne** znam, **ne** reko*h*, **ne** čita*h*, **ne** pjeva*h*, **ne** bi*h*, **ne** iskopa*smo*, **ne** ču*đahu* se, **ne** čita*jući*. Tako se piše i **neću**, **nećeš**, **neće**, **nećemo**, **nećete**, **neće**. (Babić – Moguš, 2010: 64)

4.4 Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: Hrvatski pravopis, 2013.

„Hrvatski pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje nastao je iz želje da se načini jedinstven i općeprihvaćen pravopis hrvatskoga jezika te da se nakon višegodišnjih prijedora pomire različite pravopisne norme jer je jedinstvenost hrvatskoga pravopisnog standarda jedan od osnovnih preuvjeta lakšega usvajanja pravopisnih pravila i

jednostavnijega ovladavanja hrvatskim jezikom.“ (dr. sc. Željko Jozić, 2013: 0 Uvodna riječ) Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje sastavio je pravopis koji je dostupan svima kako kao priručnik u obliku knjige tako i kao internetska inačica koja je oblikovana kao hipertekst s poveznicama na napomene, objašnjenja i dodatke, jezične savjete i pojmovnik. Pravopis je fonološki s morfološkim elementima te se sastoji od: pravopisnih pravila (propisa), pravopisnoga rječnika (popisa) i pojmovnika (objašnjenja naziva). Autori pravopisa navode kako su prilikom sastavljanja pravopisa vodili računa o hrvatskoj pravopisnoj tradiciji i praksi te su rješenja koja su jednaka u svim suvremenim pravopisima ostala ista, dakle nisu mijenjana. Pri sastavljanju pravopisa vodili su se načelom sustavnosti, tradicijskim načelom, načelom ovjerenosti i potvrđenosti u uporabi, načelom jednostavnosti, načelom normativne hijerarhije, načelom otvorenosti prema korisnicima te načelom ekonomičnosti.

S obzirom na normativni status zapisa, ovaj pravopis u svojim pravopisnim pravilima razlikuje preporučenu inačicu, dopuštenu inačicu i istovrijedne inačice. Preporučena inačica je ona koja prednjači pred drugim inačicama, ta se inačica preporučuje za školsku i opću uporabu i ona bi se trebala nalaziti u školskim udžbenicima i učiti u školi. Dopusštena je inačica ona koja u skladu s navedenim načelima nema normativnu prednost, ali je zbog tradicije ili česte uporabe ne zanemarujemo. U iznimnim slučajevima koriste se istovrijedne inačice, one se smatraju istovrijednima ili ravnopravnima jer su podjednako potvrđene u uporabi ili zato što jedna ima prednost na temelju načela sustavnosti, a druga na temelju tradicijskoga načela ili načela uporabne čestote.

Autori navode kako se ovim pravopisom želi doći do konačnog i općeprihvaćenog Hrvatskoga pravopisa te da se dovrši dugo razdoblje pravopisnih previranja i promjena.

Pisanje dvoglasnika iza pokrivenoga *r*

Pokriveni je *r* glas *r* kojemu prethodi suglasnik iza kojega nije morfemska granica i iza kojeg se nalazi kratak refleks (odraz) dvoglasnika *ie* (*e* ili *je*). Iza pokrivenog *r* piše se *e* (a ne *je*):

- a) U riječima koje pripadaju tvorbenomu gnijezdu sljedećih riječi:

brijeg – *bregovit*, *brežuljak*; *brijest* – *brestić*, *brestovina*; *crijep* – *crepar*, *crepić*; *drijemati* – *dremljiv*, *dremuckati*; *grijev* – *greška*, *pogreška*; *krijepiti* – *krepak*, *krepost*, *okrepa*, *okrepljivati*; *naprijed* – *napredak*, *naprednost*, *naprednjački*, *napredovati*; *prijek* – *naprečac*, *opreka*, *prečica*, *prepreka*, *zapreka*; *privrijediti* –

privreda, privredni, privrednik; strijela – strelica, streljač, streljaštvo, streljivo; trijebiti – istrebljenje, istrebljivati; trijeska – treščica; upotrijebiti – upotreba, upotrebljiv, upotrebljivost, zloupotreba; vrijetiti – povreda, povređivati, uvreda, vredniji, vrednovanje; ždrijež – ždrebat

Uz ovo pravilo dolazi napomena: zbog potvrđenosti u uporabi dopušteno je pisati i **je** u nekim riječima koje pripadaju tvorbenim porodicama riječi **krijepiti** (*krjepostan, krjepost*), **strijela** (*streljica*) i **vrijedan** (*vrjedniji, vrjednovanje, vrjednovati, vrjednovatelj*) te u riječima **grješka, pogriješka, pogriješan i pogriješno**.

b) u oblicima i tvorenica od:

vrijeme – vremena; nevremena, poluvremena, vremenski; ždrijebe – ždrebeta; ždrebećak, ždrebeta.

Iza pokrivenoga *r* može se pisati i **e** i **je**:

a) u oblicima jednosložnih imenica muškoga roda koje nemaju dugouzlazni naglasak u genitivu jednine: *brijeg – bregovi i brjegovi (uz brijezi), crijep – crepovi i crjepovi, grijeh – grehovi i grjehovi (uz češće grijesi), krijes – kresovi i krjesovi, vrijes – vresovi i vrjesovi, ždrijež – ždrebovi i ždrjebovi*

b) u tvorenica od riječi:

grijeh – *bezgrešan i bezgrješan, grešan i grješan, grešnica i grješnica, grešnik i grješnik*

sprječiti – *sprečavati i sprječavati, sprečavanje i sprječavanje*

unaprijediti – *unapređivati i unaprjeđivati, unapređenje i unaprjeđenje*

Uz ovo pravilo dolazi napomena: u navedenim tvorenica od riječi grijeh dopušta se pisanje obaju likova *s je* i *s e jer* likovi *s je* pripadaju religijsko-moralnomu kontekstu i u njemu su česti. (Institutov pravopis, 2013: 11)

Pisanje imenica na –dac, -dak, -tac, -tak, -tka

Do ispadanja suglasnika dolazi u nekih suglasničkih skupina.

Ne bilježi se:

a) **t** ili **d** u izvedenicama osim posvojnih pridjeva i umanjenicama od imenica na –dac, -dak, -tac, -tak, -tka u kojima je samoglasnik **a** nepostojani: *pače* ('mlado patke' za razliku od *patče* – vokativ od *patak*), *želučani*

b) **t** u oblicima imenice *otac* i izvedenicama od te imenice: *otac – oca, ocu... oci (uz*

očevi), očev, očinski; praotac – praoca, praocu... praoci, praočev.

Bilježi se:

- a) **t** ili **d** u oblicima imenica muškoga roda koje završavaju na *-dak, -tak, -dac, -tac* u kojima je samoglasnik *a* nepostojan: *bitak – bitci, hitac – hitci, jadac – jadci, kutak – kutci, letak – letci, listak – listci, metak – metci, mladac – mladci, patak – patci, petak – petci, svetak – svetci, svitak – svitci, tetak – tetci, vještac – vještci, zadak – zadci, predak – predci, sudac – sudci, svetac – svetci*

Uz ovo pravilo dolazi napomena: oblici imenica *predak, sudac* i *svetac* mogu se pisati i: *preci, suci, sveci*.

Babogredac – Babogredci, curetak – curetci, dovratak – dovratci, domorodac – domorodci, jednogodac – jednogodci, konjovodac – konjovodci, nacrtak – nacrtci, nadomjestak – nadomjestci, naplatak – naplatci, naprstak – naprstci, očevidad – očevidci, trogodac – trogodci, otkidak – otkidci, podbradak – podbradci, pregradak – pregradci, razgodak – razgodci, uradak – uradci, hrastak – hrastci, oblutak – oblutci, osnutak – osnutci, predmetak – predmetci, privitak – privitci, umetak – umetci, zabatak – zabatci, zalistak – zalistci, dohodak – dohodci, izvadak – izvadci, otpadak – otpadci; desetak – desetci, dobitak – dobitci, dodatak – dodatci, dovršetak – dovršetci, gubitak – gubitci, imetak – imetci, izuzetak – izuzetci, napitak – napitci, nedostatak – nedostatci, ostatak – ostatci, početak – početci, podatak – podatci, postotak – postotci, probitak – probitci, svršetak – svršetci, trenutak – trenutci, užitak – užitci, zadatak – zadatci, zgoditak – zgoditci; želudac – želudci

Uz ovo pravilo dolazi napomena: u oblicima dvosložnih imenica muškoga roda koje završavaju na *-dac, -dak, -tac, -tak* u kojima je samoglasnik *a* nepostojani, **d** i **t** u pismu se ne izostavljaju jer bi u slučaju njihova izostavljanja često došlo do istih oblika riječi različita značenja i do udaljavanja od temeljnoga oblika kao na primjer, *peci* prema *petak* i *peći, reci* prema *redac* i *reći, teci* prema *tetak* i *teći*. Ako se od dvosložnih riječi tvore prefiksalne tvorenice, **d** i **t** također se bilježe, na primjer *bitci* i *nebitci, kutci* i *zakutci*.

Zbog sustavnosti isto pravilo vrijedi i za višesložne imenice pa se **t** i **d** u njima isto bilježe. Kod iznimno čestih višesložnih riječi zbog tradicijskih se razloga i čestoće uporabe dopušta i izostavljanje **t** i **d**: *deseci, dobici, dodaci, dohoci, dovršeci, gubici, imeci, izuzeci, izvaci, napici, nedostaci, ostaci, otpaci, podaci, probici, svršeci, trenuci, užici, zadaci, zgodici, želuci*. Isto se pravilo odnosi i na izvedenice od tih riječi, npr. *preostatak – preostaci, zaostatak – zaostaci*. Način na koji se riječi zapisuju ne utječe na njihov izgovor.

b) **t** u dativu i lokativu imenica ženskog roda na *-tka*: *bitci, pripovijetci*

Uz ovo pravilo dolazi napomena: u dativu i lokativu imenica ženskoga roda na *-tka* često su mogući dvostruki oblici: *bitci* i *bitki, pripovijetci* i *pripovijetki*. Prednost se daje nesibilariziranim oblicima *bitki* i *pripovijetki*.

c) **t** ili **d** u umanjenicama imenica na *-tka, -tak, -dak, -dac*: *imetčić, krletčica, motičica, propvjetčica, trenutčić, uradčić*

d) **t** ili **d** u posvojnim pridjevima imenica na *-tka, -tak, -dak, -tac, -dac*: *Babogredčev, mladčev, sudčev, svetčev*.

Uz ovo pravilo dolazi napomena: posvojni pridjevi od imenica *sudac* i *svetac* mogu se pisati i *sučev* i *svečev*. (Institutov pravopis, 2013: 25)

Pisanje niječnice ne uz nenaglašeni oblik pomoćnog glagola *htjeti*

Niječni oblici prezenta glagola *htjeti* pišu se kao jedna riječ: *neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće*. (Institutov pravopis, 2013: 25)

4.5 Zaključno o pregledu pravopisnih rješenja hrvatskih suvremenih pravopisa

S jedne strane, u slučaju pravila o pisanju dvoglasnika iza pokrivenog *r*, imenica na *-dac, -dak, -tac, -tak, -tka* te niječnice uz nenaglašeni oblik pomoćnog glagola *htjeti*, *Hrvatski školski pravopis* (Babić – Ham – Moguš, 2008) i *Hrvatski pravopis* (Babić – Moguš, 2010) imaju istovjetna i ujednačena pravila te vrijede sljedeći oblici: *pogrješka, zadatci, neću*. S druge pak strane, *Matičin pravopis* (Badurina – Marković – Mićanović, 2007) i *Institutov pravopis* (2013) dopuštaju dvojaka rješenja te je moguće pisati *pogreška* i *zadaci*, ali i *pogrješka* i *zadatci*. Oba pravopisa daju prednost *pogreški* pred *pogrješkom*, ali kada je riječ o imenici *zadatak* *Institutov pravopis*, za razliku od *Matičinog pravopisa* daje prednost obliku *zadatci* pred oblikom *zadaci*. I *Matičin* i *Institutov pravopis* daju ujednačeno pravilo o pisanju niječnice uz nenaglašeni oblik pomoćnog glagola *htjeti*, točnije niječni oblici prezenta glagola *htjeti* pišu se kao jedna riječ.

5.PRAVOPISNA RJEŠENJA U UDŽBENICIMA

„Na oblikovanje i razinu usvojenosti ciljanoga jezika djeluju različiti, ponajprije jezični faktori, ali ne smijemo zanemariti niti izvanjezične utjecaje.“ (Pavličević-Franić, 2011: 146) S jedne strane imamo jezične čimbenike, koje čine: razvijena komunikacijska kompetencija na materinskome idiomu, jezično predznanje, opseg učenikova rječnika, specifično ustrojstvo hrvatskoga standardnoga jezika te jezik udžbenika i druge školske i izvanškolske literature. S druge, pak, strane imamo izvanjezične čimbenike u koje ubrajamo: komunikacijsko okruženje, utjecaj oglednih govornih uzora (primjerice učitelji, odgojitelji, roditelji) te psihokognitivan razvoj djeteta.

Udžbenik tako predstavlja jedan od važnijih čimbenika u procesu učenja hrvatskoga jezika i ne može ispuniti svoju namjenu ako ne sadrži elemente prilagođenosti, primjerenosti, prohodnosti te razumljivosti. Učenici se s udžbeničkim tekstovima susreću gotovo svakodnevno, a naročito u nastavi hrvatskoga jezika, koji u razrednoj nastavi imaju do 5 sati tjedno. Iz tog razloga, tekstovi u udžbenicima imaju iznimnu ulogu u formiranju učenikova vokabulara, a također utječu i na razvoj jezičnih kompetencija kod učenika. (Pavličević-Franić, 2011)

„Hrvatski se jezik ne uči samo na satu Hrvatskoga jezika, nego se hrvatski jezik uči i onda kada je on komunikacijska osnovica drugim školskim predmetima.“ (Bakota, 2011: 135) Iako se poučavanje hrvatskoga jezika oslanja na nastavne sadržaje hrvatskoga jezika kao nastavnoga predmeta, potpora učenju hrvatskoga jezika mora doći i od nastave svih ostalih školskih predmeta. Hrvatski je jezik nastavni predmet i komunikacijska osnova drugim obrazovnim sadržajima. (Težak, 1996, prema Bakota, 2011) „Jedan od preduvjeta učenja hrvatskoga književnoga jezika u nastavi drugih nastavnih predmeta jesu udžbenici, odnosno, jezik udžbenika / udžbenički jezik. Naime, kao što bi se nastava svih školskih predmeta trebala izvoditi poštujući norme hrvatskoga jezika, tako bi i pripadajuće školske knjige trebale biti usklađene s tom normom. Udžbenički jezik jednako je važan u udžbeniku hrvatskoga jezika kao i u udžbenicima ostalih predmeta.“ (Bakota, 2011: 136)

Udžbenici se od drugih knjiga razlikuju prema metodičko-didaktičkoj oblikovanosti, matičnom sloju struke (odnosno znanosti nastavnog predmeta kojemu je namijenjen), jezičnom sloju (primjeren i normativno pravilan jezik, koji je prilagođen učenikovu jezičnom i kognitivnom razvoju), medijsko-korelacijskom sloju (veza između udžbeničkih sadržaja i različitih predmeta), psihološkom sloju (sadržaj prilagođen razvojni mogućnostima učenika) i

pedagoškom sloju (sadrži opće odgojne ciljeve društva). (Benjak, 2002; Bežen, 1999, prema Bakota, 2011) Nadalje, udžbenici moraju omogućiti što uspješnije učenje te njihov jezični sloj treba poticati jezični razvoj i komunikaciju, u protivnom će udžbenik postati jezična zaprjeka u razumijevanju sadržaja, ali i u stjecanju znanja. (Bakota, 2011)

Bakota (2011) navodi kako je jezik udžbenika pod nadzorom propisane jezične norme i zakonski je određen. „Uz postojanje Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu kojim se utvrđuje postupak uvrštanja, odobravanja, izbora i povlačenja iz uporabe udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava, donesen je i Udžbenički standard – podzakonski akt kojim se utvrđuju znanstveni, pedagoški, didaktičko-metodički, etički, jezični, likovno-grafički i tehnički zahtjevi i standardi za izradu udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava.“ (Bakota, 2011: 137) Dakle, jasno je kako udžbenik, uza sve navedeno, mora biti pisan i usklađen s hrvatskim pravopisom i preporukama Vijeća za normu hrvatskog standardnog jezika. Tako pravopisni sloj udžbenika predstavlja temelj stvaranja pravopisnih navika te je potpora stalnom opismenjavanju, što dovodi do uspješne pisane komunikacije. (Bakota, 2011)

Bakota (2011) u svom radu, u kojem je uspoređena pravopisna norma udžbenika iz matematike, prirode i društva i glazbene kulture s pravopisnom normom kojom su pisani udžbenici hrvatskoga jezika, donosi analizu koja pokazuje kako su udžbenici hrvatskoga jezika uglavnom usklađeni s pravopisnom normom, koju propisuje Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika, ali da odstupanja postoje u drugim udžbenicima. „Normativna pravopisna odstupanja sagledana su u odnosu na pravopisnu normu zabilježenu u Školskom pravopisu i u Babić-Moguševu, a budući da su ti pravopisi usklađeni sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika, znači da se u tim udžbenicima odstupa od norme koja je putem Vijeća, posredno, propisana iz Ministarstva.“ (Bakota, 2011: 146) Također, Bakota (2011) tvrdi kako neusklađenost pravopisne norme u analiziranim udžbenicima pokazuje kako u jeziku udžbenika pravopisna norma nije stalna, osobito kada je riječ o postojanju dvostrukih oblika, iako je jezik pod nadzorom propisane jezične norme.

Bez sustavne primjene pravopisne norme ne može se ostvariti proizvodnja pravopisno točnih rečenica, koje su jasne i razumljive te također nije moguće razviti svijest o važnosti pravilnoga pisanja kao i što nije moguće razviti kulturu pisanja. Sve navedeno ukazuje na činjenicu kako razloge hrvatske nepismenosti treba potražiti u ranome razdoblju pravopisnoga osposobljavanja, odnosno u nestalnom i neujednačenom sloju udžbenika. (Bakota, 2011)

5.1. Komunikacijski udžbenici

Pavličević-Franić (2011) tvrdi kako jezik udžbenika treba biti posrednikom, a ne

preprekom u stjecanju znanja i razvoju komunikacijskih sposobnosti učenika. Nadalje, negativne strane tradicionalnih udžbenika, poput nerazumljivosti pojedinih riječi, neprimjerenosti leksika, opsega i broja jezičnih sadržaja (naročito gramatičko-pravopisnih), potvrđuju nužnost stvaranja novoga tipa udžbenika. „Kako je razvoj komunikacijske kompetencije jedna od ključnih zadaća nastave materinskoga jezika u osnovnoj školi, a komunikacijsko-funkcionalni metodički model pokazao se najsvrhovitijim pristupom, komunikacijski udžbenik svojom bi koncepcijom trebao afirmirati upravo takve načine učenja hrvatskoga jezika, odnosno usvajanja gramatičko-pravopisnih sadržaja u mlađim razredima osnovne škole.“ (Pavličević-Franić, 2011: 155)

„Komunikacijski pristup u jezičnome udžbeniku znači razvijanje svekolikoga instrumentarija uz pomoć kojega će se poticati uspostavljanje što bolje govorne i pisane komunikacije te verbalno snalaženje u svakodnevnim priopćajnim situacijama, uz razvijanje jezičnih djelatnosti aktivnoga slušanja, govorenja, čitanja, pisanja i razumijevanja.“ (Pavličević-Franić, 2011: 155-156) Komunikacijski udžbenik nudi novu koncepciju usvajanja, učenja i poučavanja te mu je osnovno načelo upoznavanje jezika u funkciji, odnosno ovladavanje gramatičko-pravopisnim sadržajima na uporabnoj (komunikacijskoj) razini i to u skladu s učenikovim razvojnim jezičnim obilježjima. Temeljne su odrednice tako zamišljenog udžbenika: jezične sadržaje u udžbeniku hrvatskoga jezika treba razvrstati u tematske cjeline, a svaku nastavnu jedinicu oblikovati kao jednu komunikacijsku situaciju primjerenu dobi i jezičnom predznanju; tekstovi u udžbeniku moraju biti jasni, sažeti, raznoliki i biti zasićeni primjerima sadržaja koji se obrađuje; treba se koristiti komunikacijom primjerenom svakodnevnim govornim situacijama; didaktička igra treba poslužiti kao osnovni način rada te ovladavanju apstraktnim gramatičko-pravopisnim sadržajima treba pristupiti na razini prepoznavanja i funkcionalne primjene. Nadalje, svaka nastavna jedinica u komunikacijskom udžbeniku treba biti popraćena primjerenim ilustracijama, stripom, fotografijama iz svakodnevnog okruženja te crtanim likovima koji će voditi učenike kroz jezične sadržaje. Tako će likovna dimenzija i boja predstavljati važan čimbenik pri što uspješnijoj recepciji jezičnih sadržaja. (Pavličević-Franić, 2011)

„Gramatičko-pravopisni sadržaji u obrazovnim su institucijama zadani i određeni Nastavnim planom i programom. Ne ostaje nam drugo nego potruditi se i prezentirati ih u skladu sa suvremenim udžbeničkim standardima te razvojnim obilježjima učenika mlađe školske dobi – u igri, s nizom konkretnih motivirajućih primjera iz svakodnevne komunikacije, bez gramatiziranja, uz mnogo veselja i razigranosti.“ (Pavličević-Franić, 2011: 158-159)

6. JEZIČNA SPOSOBNOST, IMANENTNA I GENERATIVNA GRAMATIKA

6.1. Jezična sposobnost

Izraz jezična sposobnost ili komunikacijska kompetencija dolazi od engleskog izraza *language competence*. Kompetencija je jedan od najspornijih izraza u području opće i primijenjene lingvistike. Uvođenje pojma jezične sposobnosti u lingvistički diskurs vezuje se najčešće uz američkog psiholingvistu Noama Chomskog. Chomsky je u svojoj knjizi *Aspects of the Theory of Syntax* (1965) postavio razliku između jezične sposobnosti, koju je predstavio kao znanje o jeziku koje posjeduje monolingvalni govornik-slušatelj i izvedbe (performance), stvarne uporabe jezika u konkretnim situacijama. (Chomsky, 1991 prema Bagarić, Mihaljević Djigunović, 2007)

Dakle, pojam *jezične sposobnosti* za Chomskoga je označavao sustav znanja koje posjeduje izvorni govornik, moć proizvođenja i razumijevanja iskaza na materinskom jeziku. To jest znanje svoga jezika koje posjeduje govorni predstavnik, ono što netko o svom jeziku zna pa makar najvećim dijelom i nesvjesno. (Chomsky, 1991) To je kognitivno područje nazvao I-jezik, odnosno stanje uma ili mozga. Nasuprot tomu, područje koje je nazvao E-jezik, označava vanjski koncept jezika koji nije unutar uma. (Piperković, 2011)

Nadalje, Noam Chomsky je promatrao jezičnu sposobnost kao biološku obdarenost ljudskoga mozga ili uma te je smatrao kako će djetetova jezična sposobnost, ukoliko je izložena okolini, oblikovati gramatiku određenoga jezika koja daje strukturalne prikaze jezičnih izraza. (Chomsky, 1991) Chomsky vidi *komunikacijsku kompetenciju* kao znanje nekog jezičnog sustava, odnosno kao znanje gramatike. Također, Chomsky tvrdi kako je osoba koja je naučila određeni jezik ujedno i usvojila sustav određenih pravila koja se povezuju na specifičan način te se podudaraju u značenju i izgovoru. Drugim riječima, osoba je usvojila određenu kompetenciju (sposobnost) kako bi mogla upotrijebiti ta pravila prilikom uporabe i razumijevanja govora. Isto tako, Chomsky tvrdi kako su pravila gramatike sadržana u umu govornika te da tako pružaju temelj za razumijavanje lingvističkih veza. Za razliku od njega, Dell Hymes, također jedan od istaknutih američkih lingvista, promatra *komunikacijsku kompetenciju* i kao znanje i kao sposobnost korištenja jezika što po njegovu razmatranju uključuje puno više od samog gramatičkog znanja. Hymes smatra kako su gramatička pravila jezika beskorisna bez postojanja pravila uporabe jezika. (Munby, 1978: 8-10)

Chomsky skreće pozornost na kreativnu uporabu jezika koja izvornom govorniku

omogućuje stvaranje i uporabu, kako novih rečenica tako i rečeničnih struktura, koje prije nikada nije izrekao te i mogućnost razumijevanja rečenica koje po prvi puta čuje. Nadalje, opisao je gramatiku jednako sa stajališta govornika kao i sa stajališta slušatelja. Gramatika se tako bavi govornikovom sposobnošću govorne produkcije kao i sposobnošću razumijevanja i interpretacije. Ono što čini razliku između govornika jednoga jezika je jezična sposobnost, a ne samo jezično znanje. Dvoje ljudi tako u određenoj situaciji mogu različito upotrebljavati jezik te se sposobnost može povećati, a da se istodobno ne poveća znanje jezika. Toj je teoriji sasvim valjan dokaz primjer kako govornik može izgubiti sposobnost, primjerice zbog nekog tjelesnog oštećenja, a da pri tome ne izgubi znanje jezika, dakle takva osoba i dalje razumije jezik koji sluša. (Chomsky, 1991)

6.2 Imanentna gramatika

Chomsky govori o jeziku kao o stvaralačkom činu jer jezik podrazumijeva sposobnost čovjeka da u neograničenom broju proizvodi rečenice te da ih ujedno i pravilno razumije. No, kreativnost jezika ipak je ograničena jer se govornik prilikom govorenja mora pridržavati općih pravila i zakonitosti koje vrijede za taj pojedini jezik. Govornik tako posjeduje u sebi takozvanu *imanentnu gramatiku*. (Chomsky, 1979)

Immanentna gramatika podrazumijeva: dio gramatike koji se podudara s jezičnim sustavom nekoga organskoga, zavičajnoga idioma, dio koji se podudara s jezičnim sustavom nekoga drugog, bližeg ili udaljenijega organskoga idioma, s kojim pojedinac češće dolazi u doticaj te dio koji se podudara sa standardnim idiomom, koji odgovara standardnoj jezičnoj normi i na kraju dio koji predstavlja novotvorbu izvornoga govornika. Jednostavnije, immanentna gramatika predstavlja sustav pravila koja govornik može upotrebljavati u novim i neisprobanim kombinacijama te tako može proizvesti nove rečenice. Imanentna je gramatika također nestalna te je promjenjiva. Ona se tijekom razvoja govora stječe spontano, nesvjesno i u relativno kratkom razdoblju. Imanentna gramatika omogućuje govorniku stjecanje primarne jezične kompetencije ili sposobnosti. Tako je posve očito i logično kako se u svom prirodnom komunikacijskom okruženju dijete može potpuno izraziti bez ikakvih komunikacijskih poteškoća jer upotrebljava jezik kulture kojoj pripada i s kojom se identificira. (Kovačević, Pavličević – Franić, 2002 prema Alerić)

Dijete ne uči jezik iz njegove gramatike, naime, djetetu je dovoljno biti i boraviti u određenoj sredini te biti izloženo jeziku sredine kako bi ga ono moglo naučiti. Dijete tako posjeduje gramatiku samim svojim rođenjem i ona nema veze s učenjem određenog jezika.

Dakle, to urođeno znanje kojim se dijete rodi predstavlja imanentna gramatika. Kako dijete ovladava pravilima koja se koriste kako se oblikuju rečenice, kako ih se upotrebljava i kako ih se razumije, tako ono razgrađuje interni sustav pravila te se od imanentne gramatike dolazi do *generativne gramatike* o kojoj je riječ u sljedećim odlomcima. (Chomsky, 1979)

6.3 Generativna gramatika

Chomsky je opisao odnos između govora i jezika kao odnos površinske i dubinske strukture jezika, gdje *površinskoj strukturi* odgovara govor odnosno tjelesni aspekt jezika, a *dubinskoj strukturi* odgovara apstraktno značenje jezičnih znakova. Tako dubinska struktura rečenice određuje njezinu semantičku interpretaciju, a površinska struktura njezinu fonetsku transformaciju. Teorija govornog razvoja koja opisuje takav odnos govora i jezika nazvana je *psiholingvistička teorija* te ju je postavio sam Noam Chomsky i ona je bila aktualna u šezdesetim godinama 20. stoljeća. (Chomsky, 1979)

Prema psiholingvističkoj teoriji postoji nekoliko vrsta gramatika, među koje ubrajamo sljedeće: deskriptivnu, preskriptivnu, referencijalnu, pedagošku i ostale. *Deskriptivna gramatika* tako opisuje usko odabran broj gramatičkih konstrukcija koje se koriste u jeziku, *preskriptivna gramatika* predstavlja neku vrstu priručnika u kojem se izražavaju stajališta o gramatičkoj upotrebi, *referencijalna gramatika* opis je onolikog broja gramatičkih aspekata jezika koliko se smatra korisnim za neku određenu namjenu te *pedagoška gramatika* služi za podučavanje i učenje jezika. Sve te gramatike pretpostavljaju kako govornik zna jezik, ili barem da ima netaknutu i funkcionalnu jezičnu sposobnost. (Piperković, 2011)

Chomsky je tako na model deskriptivne lingvistike odgovorio generativnom gramatikom. Generativna gramatika nastala je sredinom 1950-ih godina te se razvila u zasebnu lingvističku granu, što do tada nije bio slučaj. Cilj je generativne gramatike shvatiti čovjekovo jezično znanje, shvatiti u kakvom je obliku jezik pohranjen u ljudskom mozgu, kojim umnim procesima nastaju rečenice te postoje li obilježja koja su svojstvena svim jezicima. Generativna se gramatika najviše bavi sintaksom, iako proučava i ostale jezične razine. Ona pokušava dati skup pravila koja će točno predvidjeti kombinacije riječi koje će formirati gramatički točne rečenice. Takva se gramatika temelji na sljedećim načelima: jezik je stvaralački čin, struktura je jezika univerzalna, univerzalnost jezika posljedica je ustrojstva ljudskoga uma te je jezik apstraktan sustav. Također zadatak joj je otkriti načela po kojima čovjek upotrebljava jezik odnosno kako on to čini nesvjesno. Govornik nekoga jezika ovladao je generativnom gramatikom tek onda kada izražava znanje jezika kojeg posjeduje te to ne

znači kako govornik mora nužno biti svjestan pravila te gramatike. (Chomsky, 1979)

6.4 Zaključno o jezičnoj sposobnosti, imanentnoj i generativnoj gramatici

Sposobnosti djeteta da proizvodi i razumije rečenice koje nikada prije nije čulo, pokazuje da dijete koje je u ovom slučaju govornik, u sebi nosi duboku te apstraktnu teoriju vlastitog jezika, odnosno generativnu gramatiku tog istog jezika. Pretpostavke koje govore kako postoji pojedinačna i univerzalna gramatika koja se nalazi u svijesti govornika nude mogućnost shvaćanja procesa znanja i uporabe jezika. Dijete tako posjeduje dvije vrste jezičnog znanja, svjesno znanje, ono znanje koje dijete stječe tijekom razvoja svojih govornih sposobnosti te urođeno znanje, dio imanentne gramatike s kojom se dijete rodi. (Chomsky, 1979)

Iako postoji velik broj znanstvenih radova i velik broj lingvista koji se bave promišljanjima o tome kako dijete uči i usvaja jezik, za sada ne postoji jedan univerzalan i točan odgovor kako se to zaista događa. Teorija koju je postavio Noam Chomsky za sada je još uvijek aktualna s obzirom na to da je upravo on postavio temelje imanentne gramatike koja se nalazi upravo u svijesti djeteta te mu ona omogućuje stvaranje rečenica koje do sada nije izgovaralo pa tako i razumijevanje značenja riječi i rečenica koje prvi puta čuje.

7. JEZIČNE SPOSOBNOSTI DJECE MLAĐE ŠKOLSKE DOBI

„Prema načinu učenja, jezici kojima čovjek govori dijele se na: jezike koji se usvajaju (najčešće materinski jezik u ranome djetinjstvu); jezike koji se uče (svi ostali jezici naučeni poslije ranoga razvojnoga razdoblja).“ (Pavličević-Franić, 2005: 39) Jezični razvoj djeteta započinje njegovim rođenjem te se jezična sposobnost kod djece razvija u prvim mjesecima života. „Proces usvajanja materinskoga jezika, iako ponajprije lingvistički određen, nije samo jezična nego i psihokognitivna i sociokulturološka sastavnica čovjekova razvoja.“ (Pavličević-Franić, 2011: 23) To bi značilo kako dijete usvaja materinski jezik spontano u poznatom i prirodnom komunikacijskom okruženju sa svrhom sporazumijevanja i socijalizacije sa svojom okolinom. Stoga najveći utjecaj na jezični razvoj djeteta ima upravo okolina u kojoj dijete raste, što podrazumijeva roditelje i ukućane te učitelje razredne nastave koji također zauzimaju važno mjesto u poticaju razvoja govora djece mlađe školske dobi.

Proces razvoja i sazrijevanja jezičnih sposobnosti možemo podijeliti u dva razdoblja: *predjezično* ili *predlingvističko razdoblje*, koje traje od trenutka rođenja pa do prve godine života te *jezično* ili *lingvističko razdoblje*, koje traje do otprilike treće godine života; iako jezik usvajamo i učimo tijekom cijeloga života. Dakle, kod *predjezične* ili *predverbalne faze* javlja se spontano glasanje koje je karakterizirano artikuliranjem (ispuštanjem) glasova koji su karakteristični za jezični sustav materinskoga jezika. Ta, predverbalna faza ima svoja četiri vremenska razdoblja koja traju po nekoliko mjeseci: predgovorno razdoblje, razdoblje komunikativnog glasanja, razdoblje vokalizacije te razdoblje brbljanja. Nakon predjezične faze slijedi *jezična* ili *verbalna faza* koja se pojavljuje kod većine djece oko prve godine života. Djeca tada usvajaju prve jezične elemente, a to su intonacija, ritam materinskoga jezika te ujedno i prve riječi. Do otprilike četvrte godine života većina djece usvoji sve osnove materinskog jezika. Pa tako savladaju fonetski sustav, sve vrste gramatičkih oblika, temeljnu jezičnu strukturu te stvore dovoljan rječnik za uspješnu komunikaciju u svakodnevnim situacijama. U samoj četvrtoj godini života pretpostavlja se kako dijete u svom leksiku pasivno poznaje oko četiri tisuće riječi, dok aktivno upotrebljava oko dvije tisuće riječi. Do polaska u školu dijete ima razvijenu fonološku svijest odnosno zna da se govor ili jezik sastoji od rečenica, rečenice od riječi, a riječi od glasova. Također uočava kako se promjenom jednog glasa ili fonema mijenja značenje cijele riječi (primjerice *nos-kos-bos*, *kula-lula*, *luk-kuk*). Dijete koje je u vrtiću prepoznaje rimu i rado sudjeluje u igrama koje od njega zahtijevaju stvaranje rime. Predškolac usvaja i jedan dio morfologije, ali samo na razini primjene; može imenovati predmete i opisati radnju. Tako poznaje i padeže na razini primjene, jedan dio

sintakse odnosno slaganja rečenica te usvaja i semantiku, tj. značenje riječi. Do samog polaska u školu dijete je osvijestilo kada smije odnosno ne smije govoriti, kada treba zatražiti dopuštenje za riječ te da su neke riječi neprimjerene. Dijete tako zna i može komunicirati, ali još ne zna pisati i čitati, što će naučiti polaskom u školu. Tada se djetetov jezični razvoj nastavlja dalje. (Pavličević-Franić, 2005)

Sve do polaska u neku od obrazovnih ustanova, poput vrtića ili pak škole, dijete govori svojim organskim idiomom. Pod terminom *organskog idioma* smatra se jezični idiom koji je čovjeku materinski, onaj govor koji mu je primaran, prvotan. Standardni idiom je zapisan u gramatikama, pravopisima i rječnicima, dok je organski idiom jezik isključivo obiteljskoga doma i okoline u kojoj dijete raste i živi. Standardni idiom je također normiran pravilima i raznim definicijama te je zajednički svim govornicima koji koriste različite organske idiome. Organski se idiom najčešće javlja u svakodnevnoj komunikaciji te gdje i poslovnoj, a standardnim se idiomom govornici služe prilikom sudjelovanja u raznim javnim djelatnostima. (Škarić, 2006). Dijete u tom razdoblju usvaja jezik lako i brzo, bez većeg napora te njegovo jezično izražavanje prati osjećaj ugone i događa se spontano i s radošću. Do prijelaza na standardizirano učenje, odnosno do sustavne naobrazbe materinskog jezika dolazi prilikom uključivanja djeteta u odgojno-obrazovni sustav. Polaskom djeteta u vrtić pa potom i u školu dolazi do zanemarivanja svakodnevne komunikacije čija je svrha bila što bolje sporazumijevanje, a učenje gramatičkih pravila i definicija zauzima prvo mjesto. (Pavličević-Franić, 2011)

Škarić (2006) ističe kako je rad na razvoju govora u vrtiću vrlo osjetljiv jer djeca uočavaju podjelu jezika na organski i standardni idiom te pojašnjava kako bi od najranije dobi trebalo biti što više organskog idioma, a standardni se idiom djeci treba približiti sadržajima poput igrokaza, priča i recitacija. Nadalje, tvrdi kako je u predškolskoj dobi najvažnije stvoriti zdrav i opsežan organski idiom na koji će se tada nadograditi standardni idiom koji se poučava u školama.

Dunja Pavličević-Franić (2005) predlaže kako bi se u razrednoj nastavi trebalo posvetiti izražavanju učenika, bogaćenju rječnika, usvajanju rečenične strukture, stvaranju općih komunikacijskih sposobnosti i neizostavnom razvoju ličnosti. Pri tome bi trebalo uvažavati i individualne potrebe djece, jer im jezična komunikacija otvara put prema uspješnoj socijalizaciji.

8. NASTAVA HRVATSKOGA JEZIKA

„Nastava je najorganiziraniji dio procesa odgoja i obrazovanja, a temeljna ideja nije u tome da djecu treba učiti što će misliti, nego kako će misliti i djelovati da bi uspješno razvijala sposobnosti refleksivnoga, dijaloškoga i dijalektičkoga mišljenja.“ (Miljković, Rijavec 2006, prema Pavličević-Franić 2011: 23)

Dunja Pavličević-Franić (2011) navodi kako je suvremena nastava alat za poticanje učenika na aktivno sudjelovanje u učenju i poučavanju te kako količina naučenoga gradiva ne ovisi samo o tome kako će sam učitelj prezentirati i prenijeti sadržaj koji poučava, već i o tome kako će učenik taj isti sadržaj procesirati. Proces usvajanja sadržaja iz bilo kojeg područja, a naročito jezičnog, bit će uvelike olakšan ukoliko se u nastavu hrvatskoga jezika uvedu pozitivna postignuća koja su dijelom razvojne psihologije i ukoliko se uvedu elementi humanističke edukacije.

Hrvatski standardni (književni) jezik je jezik koji je u javnoj (službenoj) uporabi u Republici Hrvatskoj te se na njemu održava sva školska nastava i trebaju ga znati svi učitelji razredne nastave. Hrvatski standardni jezik je i glavni sadržaj školskog predmeta Hrvatski jezik, stoga ga trebaju naučiti svi učenici, koji su ujedno i građani Republike Hrvatske, kao jezik službene komunikacije i jedan od osnovnih oblika pismenosti. Dakle, u hrvatskim se školama kroatistički jezični sadržaji poučavaju kroz nastavni predmet Hrvatski jezik te je svrha tog predmeta naučiti djecu čitati i pisati, izražavati se i komunicirati na hrvatskome jeziku. Učenje hrvatskog jezika u školama, utemeljeno je na disciplinama kao što su: leksikologija, fonetika, fonologija, gramatika, pravopis, pravogovor, stilistika i dijalektologija. Što se tiče nestandardiziranih jezičnih oblika, kao što su narječja, dijalekti i govori, škola treba kod učenika razvijati pozitivan stav prema njima te ne odvikavati učenike od izvornog govora. Bitno je da učenici, pored komunikacije na lokalnom govoru, usvoje i nauče komunicirati i na standardnom jeziku, što bi i trebala biti prvotna zadaća škole i nastave. (Bežen, 2008)

Hrvatski jezik jedan je od temeljnih predmeta koji se poučavaju u osnovnim školama. Hrvatski jezik kao nastavni predmet nudi nastavni sadržaj koji je s jedne strane materinski jezik, a s druge strane i komunikacijska osnova i temelj za druge nastavne predmete. U razrednoj nastavi predmet Hrvatski jezik obuhvaća četiri predmetne sastavnice: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijsku kulturu. (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006) „Temeljni je cilj nastave hrvatskoga jezika osposobiti učenike za

jezičnu komunikaciju koja im omogućuje ovladavanje sadržajima svih nastavnih predmeta i uključivanje u cjeloživotno učenje.“ (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006)

Pravopis i njegova norma, u Nastavnom planu i programu, pripadaju nastavnom području Jezik. Stvaranje navika uporabe pravogovornih (ortoepskih) i pravopisnih (ortografskih) normi te ostvarivanje uspješne usmene i pisane komunikacije, pored razvoja sposobnosti izražavanja doživljaja, osjećaja, misli i stavova, zadaće su područja jezičnog izražavanja. (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006) Dakle, iako su zadaće ostvarivanja pravopisnih sadržaja sadržane u nastavnom području jezičnog izražavanja, pravopisni se sadržaji u Nastavnom planu i programu navode pod odrednicom Jezik.

Nadalje, Pavličević-Franić (2005) navodi kako pojam jezičnog izražavanja obuhvaća više sastavnica, ali se ponajprije odnosi na načine usmenoga i pismenoga izražavanja, koji pretpostavljaju sljedeće: poznavanje gramatičke, pravogovorne, pravopisne, leksičke i stilističke jezične norme; izražavanje riječima i načinom koji su usklađeni sa situacijom, temom, sadržajem, predznanjem; sposobnost odabira primjerenog jezičnog idioma te sposobnost iskorištavanja svih jezičnoizražajnih sredstava. Tijekom izobrazbe u mlađim razredima osnovne škole, jezičnome se izražavanju treba posvetiti velika pozornost. „Oponašajući stvarne komunikacijske situacije, slušajući i čitajući književnoumjetničke i druge funkcionalne tekstove, govoreći i pišući vlastite tekstove, sustavno provodeći stilsko-kompozicijske, leksičke, gramatičko-pravogovorne i gramatičko-pravopisne vježbe djeca se stvaralački izražavaju razvijajući svoj jezični izričaj i praktično se osposobljavajući za usmeno i pismeno komuniciranje, odnosno sporazumijevanje s okolinom koja ih okružuje.“ (Pavličević-Franić, 2005: 89)

Jezično izražavanje, kao jedno od četiriju područja nastave hrvatskoga jezika, treba uspostavljati čvrstu vezu s ostalim područjima hrvatskoga jezika, a to su: jezik, književnost i medijska kultura te i s odgojno-obrazovnim procesom u cjelini. (Pavličević-Franić, 2005) S obzirom da se jezično izražavanje utemeljuje na razvijanju gramatičke, pravogovorne i pravopisne norme hrvatskoga jezika, Pavličević-Franić (2005) predlaže kako bi bilo poželjno da se u novom programu hrvatskoga jezika za osnovnu školu promisli o mogućnosti da se nastava jezika i nastava izražavanja više ne dijele u zasebna područja. Naime, riječ je ipak o jezikoslovnim sadržajima istoga hrvatskoga jezika koji se isprepliću i povezuju. „Zapravo, nastava izražavanja i nije drugo doli praktična (usmena ili pismena) realizacija sadržaja koje učenici nauče tijekom nastave jezika. Razdvajanjem se prekida lingvistička, komunikacijska i logična veza, kao i kontinuiran međuodnos između dvaju jezičnih područja nastave hrvatskoga jezika.“ (Pavličević-Franić, 2005: 115)

9.PRAVOPIS HRVATSKOGA JEZIKA U RAZREDNOJ NASTAVI

Pravopis ili ortografija ima vrlo važno mjesto u nastavi hrvatskoga jezika od prvoga do četvrtoga razreda, odnosno u razrednoj nastavi. Temeljni je cilj nastave hrvatskoga jezika osposobiti učenike i pripremiti ih za jezičnu komunikaciju, što nikako nije moguće bez usvajanja pravopisne norme standardnog hrvatskog jezika. Dakle, nastava pravopisa ostvaruje se unutar nastave predmeta Hrvatski jezik, u području jezika i izražavanja, području koje na prvom mjestu obuhvaća sadržaje gramatike. (Težak, 1996) Također postoji vrlo čvrsta povezanost između početnoga čitanja i pisanja te usvajanja pravopisnih pravila i normi. „Usporedo s učenjem slova dijete treba u prvom razredu naučiti i prva pravopisna pravila o obaveznom pisanju velikoga slova.“ (Bežen, 2002: 29) Bežen također navodi kako će dijete naučiti i razliku između glavnog i rednog broja te pisati točku iza rednih brojeva, dokle god uči brojeve i u matematici. Sve to pripada području pravopisa ili ortografije. Također ističe i napominje kako učitelji razredne nastave moraju imati na umu kako su dobro postavljeni temelji pravopisa u prvom razredu ključni za uspješnu jezičnu nadogradnju u višim razredima osnovne škole. (Bežen, 2002) Osim velikoga, maloga slova i rednih i glavnih brojeva, u razrednoj se nastavi iz područja pravopisa uči i pisanje riječi koje sadrže dijakritike i glasovne skupine *ije* i *je*, pisanje interpunkcije i kratica te sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi. (Težak, 1996)

Uvid u Nastavni plan i program koji donosi pravopisne sadržaje koji se obrađuju u razrednoj nastavi, ukazuje na činjenicu da su pravopisni sadržaji stalni, no upitan je njezin stvaran kontinuitet te mjesto u sveukopnom sadržaju poučavanja u nastavi Hrvatskoga jezika budući da se često pravopisni sadržaji zanemaruju pred sadržajima iz primjerice književnosti ili medijske kulture. Jedini pravopisni sadržaj koji održava kontinuitet jest pisanje velikoga i maloga slova koji se prema Nastavnom planu i programu javlja od prvoga pa sve do četvrtoga razreda.

Pravopisno je gradivo raspoređeno u sve razrede osnovne škole u skladu s mogućnostima učenika, njihovim potrebama te prema gramatičkom znanju. Nadalje, znanja i vještine iz područja pravopisa stječu se tijekom nastave hrvatskoga jezika i izražavanja pomoću udžbenika, vježbenica, nastavnih priručnika te pravopisnog priručnika kao zasebne jezične knjige. (Bežen, 2002)

9.1. Hrvatski jezik kao predmet u dokumentima odgojno-obrazovne i nastavne djelatnosti

„Hrvatski se jezik javlja kao nastavni predmet (Hrvatski jezik), kao nastavni jezik (jezik na kojem se izvodi nastava svih školskih predmeta osim nastave stranih jezika) i kao udžbenički jezik (jezik na kojemu su napisani udžbenici).“ (Bakota, 2011)

U Republici Hrvatskoj tri su dokumenta koji određuju kako će se odvijati odgojno-obrazovna i nastavna djelatnost. To su: dokument Hrvatski nacionalni obrazovni standard (HNOS), Nastavni plan i program za osnovnu školu (NPiP) te Nacionalni okvirni kurikulum (NOK).

Godine 2005. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa usvojilo je HNOS koji predstavlja cjeloviti pristup obrazovnomu procesu te obuhvaća ciljeve odgoja i obrazovanja, odgojno-obrazovne sadržaje, prijedloge poučavanja, očekivane ishode učenja i poučavanja te nastavno okruženje. Prema HNOS-u je 2006. godine izrađen i Nastavni plan i program za osnovnu školu u kojem nastavni plan donosi plan nastavnog rada po predmetima i razredima po tjednom i godišnjem broju sati, a nastavni program donosi ciljeve, zadaće, odgojno-obrazovne sadržaje i rezultate koji se trebaju postići u svakoj temi za svaki nastavni predmet.

NOK je nastao 2010. godine te on predstavlja osnovne sastavnice predškolskoga, općega obveznoga i srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja, uključujući odgoj i obrazovanje za djecu s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama. Temeljni je dokument u kojemu su prikazane sastavnice kurikulumskoga sustava: vrijednosti, ciljevi, načela, sadržaj i opći ciljevi odgojno-obrazovnih područja, vrjednovanje učeničkih postignuća te vrjednovanje i samovrjednovanje ostvarivanja nacionalnoga kurikuluma.

9.1.1. Pravopisna norma u Nastavnom planu i programu

Prema Nastavnom planu i programu predmet Hrvatski jezik je najopsežniji obavezni predmet osnovnoškolskoga obrazovanja. Od 1. do 4. razreda osnovne škole učenici imaju pet sati tjedno i najmanje 175 sati godišnje nastave Hrvatskoga jezika. Predmet obuhvaća četiri predmetne sastavnice: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje te medijsku kulturu.

Osposobljavanje učenika za jezičnu komunikaciju koja će i omogućiti ovladavanjem sadržajima svih nastavnih predmeta i uključivanje u cjeloživotno učenje, temeljni je cilj nastave Hrvatskog jezika. Svaka od predmetnih sastavnica pridonosi osposobljavanju učenika za jezičnu komunikaciju u svim priopćajnim situacijama u kojima se može zateći učenik osnovne škole. U Nastavnom se planu i programu pravopisni sadržaji navode pod odrednicom Jezik.

S obzirom na temu diplomskoga rada izdvojeni su oni sadržaji Nastavnoga plana i programa koji se odnose na nastavno područje Jezik, odnosno sadržaji koji se odnose na ovladanost pravopisnom normom.

Tablica 1. Sadržaji nastavnog područja Jezik u Nastavnome planu i programu za prvi razred osnovne škole

Razred	Nastavno područje	Redni broj teme	Naziv teme	Obrazovna postignuća
1.	JEZIK	1.	Glas, slovo, riječ	Razumjeti i razlikovati pojmove glas, slovo, riječ.
1.	JEZIK	2.	Izgovor i pisanje glasova	Pravilno izgovarati i zapisivati sve glasove u riječima, s osobitom pozornošću na one koje većina učenika teže zamjećuje i razlikuje (č, ć, dž, đ, lj, nj, potom ije/je).
1.	JEZIK	3.	Rečenica	Razumjeti pojam rečenica u komunikacijskim situacijama; samostalno izgovarati i napisati rečenicu; prepoznati prema intonaciji i interpunkciji te samostalno upotrebljavati izjavnu, upitnu i uskličnu rečenicu.
1.	JEZIK	4.	Interpunkcija	Označiti kraj izjavne rečenice točkom; rabiti upitnik na kraju jednostavne upitne i uskličnik na kraju jednostavne usklične rečenice.
1.	JEZIK	5.	Veliko početno slovo	Znati da se velikim početnim slovom uvijek piše početna riječ u rečenici i sva imena; primjenjivati pravilo o pisanju velikoga početnoga slova na početku rečenice, u imenima i prezimenima ljudi, te u imenu mjesta u kojem učenik živi.

U Tablici 1. prikazani su sadržaji nastavnoga područja Jezik u predmetu Hrvatskoga jezik u prvome razredu osnovne škole. Dakle, u prvom razredu učenici će usvojiti sljedeće sadržaje: razumjet će i razlikovati pojmove glas, slovo i riječ; naučit će pravilno izgovarati i zapisivati sve glasove u riječima s osobitom pozornošću na one koje većina učenika teže zamjećuje i razlikuje (*č, ć, dž, đ, lj, nj*, potom *ije/je*); naučit će pravilno koristiti interpunkcijske znakove; samostalno će izgovarati i napisati rečenicu; prepoznati rečenicu prema intonaciji i interpunkciji te samostalno upotrebljavati izjavnu, upitnu i uskličnu rečenicu te će naučiti kako se velikim početnim slovom piše prva riječ u rečenici i sva imena i prezimena ljudi te imena mjesta. Od navedenih pet nastavnih tema nastavi pravopisa pripadaju tri nastavne teme: izgovor i pisanje glasova, interpunkcija i veliko početno slovo. (Tablica br. 1)

Tablica 2. Sadržaji nastavnog područja Jezik u Nastavnome planu i programu za drugi razred osnovne škole

Razred	Nastavno područje	Redni broj teme	Naziv teme	Obrazovna postignuća
2.	JEZIK	1.	Imenice	Razumjeti imenice kao riječi kojima imenujemo sve što nas okružuje; razlikovati imenice među drugim riječima u govornoj i pisanoj komunikaciji.
2.	JEZIK	2.	Veliko početno slovo	Naučiti pisati veliko početno slovo u imenima s kojima učenik dolazi u doticaj (jednočlanima i višečlanima), imenima ulica i trgova te naseljenih mjesta.
2.	JEZIK	3.	Rečenice	Prepoznati i razlikovati izjavnu, upitnu i uskličnu rečenicu; prepoznati i razlikovati jesnu (potvrdnu) i niječnu (negiranu) rečenicu
2.	JEZIK	4.	Red riječi u rečenici	Povezivati riječi u smislenu, jasnu i razumljivu cjelinu.
2.	JEZIK	5.	Otvornici, zatvornici, slog	Razlikovati otvornike i zatvornike; rastavljati riječi na slogove; odrediti broj slogova u riječi prema broju otvornika.
2.	JEZIK	6.	Rastavljanje riječi na kraju retka, spojnica	Pravilno rastavljati riječi na kraju retka; naučiti pravopisni znak spojnicu i rabiti ju.
2.	JEZIK	7.	Skupovi ije/je/e/i	Pravilno izgovarati i pisati skupove ije/je/e/i u češće rabljenim riječima.

2.	JEZIK	8.	Pisanje niječnica	Pravilno izgovarati i pisati niječnice (riječce <i>ne</i> i <i>ni</i>) u niječnim izjavnim rečenicama.
2.	JEZIK	9.	Pisanje riječce <i>li</i>	Pravilno izgovarati i pisati riječcu <i>li</i> u upitnim rečenicama.

U Tablici 2. prikazani su sadržaji nastavnoga područja Jezik u predmetu Hrvatskoga jezik u drugome razredu osnovne škole. Dakle, u drugome razredu učenici će usvojiti sljedeće sadržaje: što su to imenice te ih razlikovati među drugim riječima u govornoj i pisanoj komunikaciji; naučiti pisati veliko početno slovo u imenima s kojima dolaze u doticaj (jednočlanima i višečlanima), imenima ulica i trgova te naseljenih mjesta; prepoznati i razlikovati izjavnu, upitnu i uskličnu rečenicu; prepoznati i razlikovati jesnu (potvrdnu) i niječnu (negiranu) rečenicu; povezivati riječi u smislenu, jasnu i razumljivu cjelinu; razlikovati otvornike i zatvornike; rastavljati riječi na slogove i pravilno rastavljati riječi na kraju retka; pravilno izgovarati i pisati skupove *ije/je/e/i* u češće rabljenim riječima; pravilno izgovarati i pisati niječnice (riječce *ne* i *ni*) i riječcu *li*. Od navedenih devet nastavnih tema njih šest odnose se na pravopisne sadržaje, a to su: veliko početno slovo; pisanje niječnih i upitnih rečenica; rastavljanje riječi na kraju retka, spojnice; skupovi *ije/je/e/i*.

Tablica 3. Sadržaji nastavnog područja Jezik u Nastavnome planu i programu za treći razred osnovne škole

Razred	Nastavno područje	Redni broj teme	Naziv teme	Obrazovna postignuća
3.	JEZIK	1.	Imenice	Razumjeti pojam imenice kao vrste riječi; razlikovati opće i vlastite imenice; razlikovati jedninu i množinu imenica.
3.	JEZIK	2.	Veliko početno slovo	Primjenjivati pravilo o pisanju višečlanih vlastitih imenica u pisanju imena voda i gora u zavičaju, nebeskih tijela, naseljenih mjesta koja učenik poznaje, nazivima ustanova i poduzeća, škola, kazališta.
3.	JEZIK	3.	Umanjenice i uvećanice	Prepoznati umanjenice i uvećanice kao vrste imenica.

3.	JEZIK	4.	Izgovor i pisanje č i ć u umanjenicama i uvećanicama	Pravilno izgovarati i pisati č i ć u umanjenicama na -ić, -čić, -ćica, u uvećanicama na -čina.
3.	JEZIK	5.	Skupovi ije/je/e/i u umanjenicama i uvećanicama	Pravilan izgovor i pisanje ije/je/e/i u češće rabljenim umanjenicama i uvećanicama.
3.	JEZIK	6.	Glagoli	Razlikovati glagole kao riječi kojima izričemo što tko radi ili što se događa; prepoznati glagol u rečenici prema pitanjima što netko radi, što se događa.
3.	JEZIK	7.	Pridjevi	Razlikovati pridjeve kao riječi koje opisuju imenicu i odgovaraju na pitanje - kakvo je što, čije je što.
3.	JEZIK	8.	Dvotočje i zarez u nabranju	Upoznati dvotočje i zarez kao interpunkcijske znakove, pravilno ih rabiti u nabranju.
3.	JEZIK	9.	Kratice	Pravilno pisati opće kratice: r., uč., itd., npr., te češće oznake za mjere.

U Tablici 3. prikazani su sadržaji nastavnoga područja Jezik u predmetu Hrvatskoga jezik u trećem razredu osnovne škole Dakle, u trećem razredu učenici će usvojiti sljedeće sadržaje: razumjeti i razlikovati pojmove imenica, glagol i pridjev kao vrste riječi; razlikovati jedninu i množinu imenica; primjenjivati pravilo o pisanju višestolanih vlastitih imenica u pisanju imena voda i gora u zavičaju, nebeskih tijela, naseljenih mjesta, nazivima ustanova i poduzeća, škola, kazališta; prepoznati umanjenice i uvećanice, pravilno izgovarati i pisati č i ć u umanjenicama na -ić, -čić, -ćica, u uvećanicama na -čina; pravilan izgovor i pisanje skupova ije/je/e/i u češće rabljenim umanjenicama i uvećanicama; pisati dvotočje i zarez kao interpunkcijske znakove; pravilno pisati opće kratice te češće oznake za mjere. Od devet nastavnih tema pet se tema odnosi na pravopisne sadržaje i to: veliko početno slovo; izgovor i pisanje č i ć u umanjenicama i uvećanicama; skupovi ije/je/e/i u umanjenicama i uvećanicama; dvotočje i zarez u nabranju i pisanje kratice.

**Tablica 4. Sadržaji nastavnog područja Jezik u
Nastavnome planu i programu za četvrti razred osnovne škole**

Razred	Nastavno područje	Redni broj teme	Naziv teme	Obrazovna postignuća
4.	JEZIK	1.	Imenice	Odrediti imenice kao vrstu riječi; razlikovati muški, ženski i srednji rod, jedninu i množinu imenica.
4.	JEZIK	2.	Glagoli	Razlikovati glagole od drugih riječi u govorenju i pisanju, odrediti ih kao vrstu riječi; znati da glagolima iskazujemo tko radi, što radi ili što se događa
4.	JEZIK	3.	Izricanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti	Prepoznati prošlu, sadašnju i buduću glagolsku radnju.
4.	JEZIK	4.	Pridjevi	Razlikovati pridjeve kao vrstu riječi; međusobno razlikovati opisne i posvojne pridjeve.
4.	JEZIK	5.	Upravni i neupravni govor	Razlikovati upravni od neupravnog govora; služiti se upravnim i neupravnim govorom u govorenju i pisanju.
4.	JEZIK	6.	Veliko početno slovo	Primjenjivati pravila o pisanju velikoga početnoga slova u višечланim nazivima.
4.	JEZIK	7.	Kratice	Pravilno pisati kratice poznatijih višечланih naziva.
4.	JEZIK	8.	Izgovor i pisanje č, ć, dž, đ, lj, nj, ije/je/e/i	Pravilno izgovarati i pisati č, ć, dž, đ, lj i nj, ije/je/e/i u češće rabljenim riječima.
4.	JEZIK	9.	Pisanje posvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imena	Primjenjivati pravila o pisanju velikoga i maloga početnoga slova u pridjevima izvedenim od vlastitih imena.
4.	JEZIK	10.	Književni jezik i zavičajni govor	Razlikovati književni jezik od zavičajnoga govora; odrediti svoj zavičajni govor u odnosu na jedno od tri narječja hrvatskoga jezika; usmeno i pisano komunicirati na svome zavičajnome govoru.

U Tablici 4. prikazani su sadržaji nastavnoga područja Jezik u predmetu Hrvatskoga jezik u četvrtom razredu osnovne škole. Dakle, u četvrtom razredu učenici će usvojiti sljedeće sadržaje: odrediti imenice (razlikovati muški, ženski i srednji rod; jedninu i množinu imenica), glagole (razlikovati ih od drugih riječi u govorenju i pisanju; naučiti kako glagolima

iskazujemo tko radi, što radi ili što se događa) i pridjeve (razlikovati opisne i posvojne pridjeve) kao vrste riječi; prepoznati prošlu, sadašnju i buduću glagolsku radnju; razlikovati upravni od neupravnog govora; primjenjivati pravila o pisanju velikoga početnoga slova u višečlanim nazivima; pravilno pisati kratice poznatijih višečlanih naziva; pravilno izgovarati i pisati *č, ć, dž, đ, lj i nj, ije/je/e/i* u češće rabljenim riječima; primjenjivati pravila o pisanju velikoga i maloga početnoga slova (primjenjivati pravila o pisanju velikoga i maloga početnoga slova u pridjevima izvedenim od vlastitih imena); razlikovati književni jezik od zavičajnoga govora; odrediti svoj zavičajni govor u odnosu na jedno od tri narječja hrvatskoga jezika te usmeno i pisano komunicirati na svome zavičajnome govoru. Od deset nastavnih tema iz nastavnog područja Jezik pet se tema odnosi na pravopisne sadržaje: upravni i neupravni govor; veliko početno slovo; kratice; izgovor i pisanje *č, ć, dž, đ, lj, nj, ije/je/e/i* te pisanje posvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imena.

Neki sadržaji ponavljaju se iz razreda u razred, no razlika je u opsegu i težini sadržaja. Stručnjaci smatraju kako se učenici mlađe školske dobi nalaze u tzv. konkretnoj fazi. Gramatika je apstraktna disciplina i najveći dio jezičnoga sadržaja u mlađoj školskoj dobi usmjeren je na učenje gramatičko-pravopisnih sadržaja. To zahtijeva promjene u pristupu učenja jezičnih sadržaja. (Pavličević-Franić, 2005)

10.NAJČEŠĆE PRAVOPISNE POGRJEŠKE DJECE MLAĐE ŠKOLSKE DOBI

Težak tvrdi kako neki hrvatski metodičari smatraju kako se zbog udjela nepismenosti hrvatskih građana pravopisni sadržaji trebaju staviti u posebno pravopisno područje ili barem u zasebne cjeline jezičnoga gradiva. (Težak, 1996) Vrlo mali broj nastavnih sati namijenjen je nastavi jezika i izražavanja što dovodi do učestalih pravopisnih pogrješaka koje čine djeca mlađe školske dobi te tako propuštaju učvrstiti temelje za daljnje jezično napredovanje. Djeca se naime, između sedme i jedanaeste godine života, posebno zanimaju za riječi, koje im tada predstavljaju sliku svijeta ili pak cijeli svijet poredan po abecedi. (Težak, 1996) Težak postavlja pitanje: „Jesmo li naime u toku školovanja razvili tu ljubav djeteta prema riječi i oplemenili je ili smo je prigušili i potisnuli?“ (Težak, 1996: 40)

Sposobnost uspješne i sadržajne komunikacije kod učenika osnovnih škola vrlo je niska te izražavanje na materinskom jeziku, ukoliko je ono javno, sadrži elemente straha i neugode. Dunja Pavličević-Franić navodi kako činjenični podatci ukazuju na probleme i poteškoće koje jezično izražavanje izaziva kod učenika mlađe školske dobi pa čak i kod učenika završnih razreda osnovne škole. Predmet Hrvatski jezik sveo se na učenje jezičnih definicija i paradigmi s kojima se učenici ne znaju služiti. Učenike se ne potiče na govorenje i slušanje, ne obogaćuje im se rječnik te im se tako uopće ne olakšava komunikacija i socijalizacija. Rečenice koje izgovaraju ili zapisuju učenici često su bez stvarnih informacija, krnje strukture, prepune fraza koje uglavnom dolaze iz engleskog jezika te su obilježene neujednačenim nizovima poštapalica. (Pavličević-Franić, 2011)

„Jezik koji dijete stječe u školi nije sasvim identičan s jezikom koji je ono naučilo u roditeljskom domu i svojoj najbližoj okolini. Gdje kad je prilično različit, gotovo da nalikuje na drugi, donekle srodan, ali jezik s toliko nepoznatih riječi i oblika“ (Težak, 1996: 41) Prema tome, nije čudno kako učenici radije šute, ne pišu ili se pak izražavaju oskudno i nepotpuno u strahu od pravopisa i gramatike te nije čudno kako u njihovom pismenom izražavanju dolazi do pogrješaka.

Pismeni rad ili pismeni sastavak spajalište je hrvatskog jezika i jezičnog izražavanja. Pavličević-Franić definira pismeni sastavak kao završni produkt dugotrajnog obrazovnog procesa, a Gudelj-Velaga proširuje tu definiciju: „Sastavak je lingvometodički pojam. Odnosi se na vid jezične komunikacijske prakse na razini teksta sa specifičnim genetskim i funkcionalnim obilježjima. Sastavak je, naime, učenički tekst proizveden u procesu razvijanja

učenikovih jezičnih sposobnosti na najvišoj/tekstovnoj/ razini cjelovitosti govorne poruke. On je ponekad cilj, ponekad ishodište, ali je najčešće točka odgojno-obrazovnoga procesa u nastavi izražavanja i stvaranja prema kojoj /iz koje/ se uobličavaju ostale etape rada i određuju nastavne strategije u pojedinim nastavnim/komunikacijskim sadržajima.“ (Gudelj-Velaga, 1990, prema Vodopija - Smajić, 2010) Težak tvrdi kako se vrjednovanjem pismenog rada ili sastavka, vrjednuje sadržaj, tekstovna vrsta, kompozicija, stil, gramatika i pravopis te vanjšina teksta. (Težak, 1998, prema Vodopija - Smajić, 2010)

U učeničkim su pismeni radovi uočene brojne pravopisne pogreške.

„Pogrješkom se smatra svako odstupanje od pravopisne, gramatičke, leksičke i stilističke norme hrvatskoga standardnoga (književnoga) jezika“ (Pavličević-Franić, 2005: 168) Vodopija i Smajić (2010) navode kako su u provedenom istraživanju učenici u prvim četirima razredima osnovne škole imali zadatak napisati svoj samoopis (drugim riječima učenici su trebali napisati opis sama sebe u obliku pismenog sastavka). Iz dobivenih su učeničkih samoopisa jezične pogreške svrstale u četiri skupine: pravopisne, gramatičke, leksičke i stilističke pogreške. Najučestalije pravopisne pogreške koje su se javljale u učeničkim radovima bile su: čiste pravopisne pogreške i kombinirane pogreške. Čiste pravopisne pogreške (one koje nastaju narušavanjem pravopisnih zakonitosti) koje su se javljale u učeničkim radovima su: narušavanje pravila o rečeničnim znakovima u vidu izostavljanja točke na kraju rečenica, rednih brojeva ili pisanje točke tamo gdje se ona ne piše kao uz glavne brojeve. Griješilo se i u pisanju zareza i to na dva načina: zarez se izostavljao u nabranjima ili je nepotrebno pisan ispred veznika *i*. Nadalje, čistim pravopisnim pogreškama pripadaju i pogreške u pisanju velikoga i maloga slova. Učenici su griješili u pisanju velikoga slova na početku rečenica, pisanju imena ljudi, ustanova i naseljenih mjesta. Npr. pisali su: *monika*, *belišće*, *ulica Matije gupca*... Učenici su također griješili u sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi te posebno učenici prvih razreda pri rastavljanju riječi na kraju retka. Česta pogreška kod učenika je i neodvajanje niječnice *ne* od glagola: *nevolim*, *neznam*, *neželim*, *nepazim*, dok pogrešno odvajaju predmetak *naj* od komparativa: npr. *naj bolji*. Druga velika skupina pogrešaka su kombinirane pravopisne pogreške (fonetički i gramatički uvjetovane pogreške). Učenici griješe u pisanju riječi koje u sebi sadrže odraz jata (nisu usvojena pravila o alternacijama *ije/je*) te su tako učenici zapisivali: *tijelesni*, *vjenac*, *pijevanje*, *ljepo*, *mješati*, *uvjek*, *cvjeće*... Česte su i pogreške koje se odnose na pisanje riječi zasićenih afrikatima odnosno glasovima *č* i *ć* te *dž* i *đ*: *iči*, *kuća/kućni*, *zadaća*, *tući*, *proljeće*, *oči*, *trćim*, *hlaće*, *sendvić*, *ćitanje*... Istraživanje je potvrdilo i pogreške pri pisanju fonema *lj*, *nj* i *j*: *ljubenica*, *trenjirka* koje su vjerojatno dio obiteljskoga ili mjesnog

govora koji dijete usvaja nesvjesno. (Vodopija - Smajić, 2010)

Navedeno istraživanje koje donosi primjere pravopisnih pogrješaka koje čine djeca mlađe školske dobi ukazuje na činjenicu kako je potrebno osvijestiti te pogreške kod djece te mijenjati metode poučavanja jezičnih sadržaja naročito pravopisa koji, po svemu sudeći, zadaje najviše poteškoća učenicima. Na taj će se način pokušati smanjiti broj pogrješaka koje učenici mlađe školske dobi čine u svojim pismenim radovima.

11. METODIČKE MOGUĆNOSTI POUČAVANJA PRAVOPISNIH SADRŽAJA U RAZREDNOJ NASTAVI

Nastava koja je usmjerena na učenika podrazumijeva metode i metodičke postupke koje učeniku omogućuju biti središtem nastavnog procesa. Metodičke mogućnosti i postupci izabrani za izvođenje nastave predmeta Hrvatkog jezika učenika trebaju poticati na aktivno sudjelovanje, zainteresirati ga te razvijati njegove sposobnosti. Pravopisni sadržaji i njihovo usvajanje predstavljaju učenicima mlađe školske dobi problem. Stoga je važno, prilikom planiranja nastave, imati na umu odabir metodičkih mogućnosti kojima će učenici na drugačiji, zanimljiviji i lakši način usvojiti pravopisni sadržaj.

Unutar nastavnih metoda mogu se razviti različiti metodički postupci. Neki autori ne koriste termin metodički postupci, već strategije ili metodičke mogućnosti. Prema definiciji Stjepka Težaka metodički je postupak kombinacija više osnovnih metoda ili njihovih podvrsta u istom nastavnom koraku. Primjeri su: razgovor sa zapisivanjem, izlaganje sa zapisivanjem, razgovor s čitanjem, čitanje s podcrtavanjem, čitanje s promatranjem itd. (Težak, 1996)

U nastavku rada opisani su: komunikacijsko-funkcionalan pristup učenju, koji je usko povezan s napuštanjem tradicionalnog poučavanja te usvajanjem metoda i postupaka koje će potaknuti aktivno učenje; temelji za usvajanje pravopisnih (ortografskih) sadržaja, koji se ogledaju u početnom pisanju i čitanju; primjeri pravopisnih (ortografskih) vježbi (važnih za poticanje usvajanja pravopisnih sadržaja); igra kao metodičko sredstvo za usvajanje pravopisnih sadržaja; metodičke mogućnosti koje su u funkciji proširivanja učenikova leksika i u funkciji utvrđivanja pravopisnog gradiva: kartice s riječima, riječi suprotnoga značenja, grupiranje riječi prema zajedničkim obilježjima i povezivanje značenja riječi sa slikama (vizualizacija) te uloga glotodidaktike u poučavanju pravopisnih sadržaja u nastavi Hrvatskog jezika.

11.1. Komunikacijsko-funkcionalan pristup u učenju i poučavanju materinskog jezika

Dunja Pavličević-Franić (2011) navodi kako je predmet Hrvatski jezik obuhvaćen četirima područjima: književnošću, jezičnim izražavanjem te medijskom kulturom. Nadalje tvrdi kako se najveći broj nastavnih tema u nižim razredima osnovne škole odnosi na učenje o jeziku, koje podrazumijeva gramatiku te na učenje o književnosti. Sadržaji jezičnog izražavanja koji uključuju govor i pisanje, dakle jezično izražavanje putem komunikacije ili pisanih uradaka, znatno je manje zastupljen u nastavi hrvatskoga jezika. Upravo se u tom području jezičnog izražavanja od učenika očekuje stvarna, praktična primjena jezičnog

znanja, poput pravopisne ili pravogovorne norme. Nesrazmjer sadržaja ogleda se i u činjenici kako se sadržaji izražavanja iz razreda u razred ponavljaju, dok se povećava broj gramatičko-pravopisnih pojmova koje učenici trebaju usvojiti.

„Želimo li poboljšati jezičnu osposobljenost osnovnoškolskih učenika, podići razinu njihove komunikacijske osposobljenosti i stručnosti, te obrazovati osobe visoke razine jezična znanja i pouzdanja, valja pažljivo razmotriti jezični sadržaj koji se usvaja, metode i postupke učenja i poučavanja te učenikove psihofizičke sposobnosti i spoznajne mogućnosti.“ (Pavličević-Franić, 2011: 79)

Dakle, u poučavanju hrvatskoga jezika kao materinskoga jezika, učitelji bi se trebali pridržavati komunikacijsko-funkcionalnog pristupa koji se temelji na načelima humanističke edukacije. Pristup prije svega treba biti komunikacijski jer potiče razvoj komunikacijskih vještina i sposobnosti, a naročito jezičnu komunikaciju. Pristup je i funkcionalan jer apstraktan sadržaj, poput gramatike i pravopisa, stavlja u funkciju uporabnoga sporazumijevanja u svakodnevnim priopćajnim situacijama. Te je naposljetku humanistički jer u proces učenja jezika uključuje i neke izvanjezične elemente kao što su: emocije, socijalne odnose, individualne osobine ličnosti te okruženje. Nadalje, komunikacijski model zahtijeva proces poučavanja koji je primjeren, ali i razigran te prije svega učinkovit. Proces poučavanja će tako biti sasvim drugačiji od tradicionalne predavačke nastave. Sve navedeno ne znači kako se treba prestati primjenjivati načela jezikoslovnih teorija, koja podrazumijevaju elemente normativne gramatike, već kako bi ta načela trebalo preoblikovati didaktički i psiholingvistički prema potrebama suvremenog procesa ranojezičnog poučavanja. Učitelji razredne nastave trebali bi se usmjeriti na stvaralački metodički pristup koji je primjeren ranoj fazi usvajanja jezika jer polazi od činjenice kako se apstraktni sadržaji poučavaju zorno, na osnovu konkretnih i stvarnih primjera iz svakodnevnog života i komunikacije. Komunikacijski se pristup tako sastoji od sljedećih odrednica: jezik je sustav i treba ga kao takvog i usvajati, imanentna didaktička gramatika počinje od lingvističkih opisa, funkcionalna lingvistika bazira se na učenju jezika u funkciji svakodnevne komunikacije, učenje jezika zasniva se na oprimjerenoj komunikaciji, koristi se didaktička igra kao oblik učenja i poučavanja (jer se učeći u igri uči brže i uz manji napor) i na kraju ističe se individualnost, stvaralaštvo i interkulturalizam. (Pavličević-Franić, 2011)

Također, normativna gramatika koja uključuje i pravopisnu normu treba biti preoblikovana u funkcionalnu školsku gramatiku i pravopis, čija su osnovna obilježja deskriptivnost (opisnost), imanentnost (primjerenost) i funkcionalnost (jezik koji je u svrsi svakodnevnog sporazumijevanja). Jezik se treba učiti komunikacijom, tj. poticanjem i

usvajanjem konkretnih jezičnih djelatnosti. Tako će učitelji od svojih učenika dobiti uspješno usmeno i pisano snalaženje kako u školskom kontekstu tako i u svakodnevnim situacijama, jer ipak govor i pismo imaju bitnu ulogu u procesu učenja svih predmeta, ne samo hrvatskog jezika. (Pavličević-Franić, 2011)

Unatoč prijedlogu kako bi se nastava predmeta Hrvatskog jezika trebala odvijati prema komunikacijsko-funkcionalnome pristupu i dalje nastavni planovi i programi hrvatskoga jezika za osnovnu školu izbjegavaju takav model baš kao i učitelji razredne nastave. Rezultat toga je činjenica kako je današnji prosječan učenik sposoban reproducirati gramatičko-pravopisna pravila, ali ih nažalost nije u stanju primijeniti. Obilježava ga oskudan rječnik, nepotpune rečenice te nenormativna uporaba standardnog hrvatskog jezika.

11.2. Temelji za usvajanje pravopisne (ortografske) kompetencije

Razvoj komunikacijske kompetencije usko je povezan sa razvojem pravopisne odnosno ortografske kompetencije. Također, važna je činjenica kako se ne bi trebala razdvajati ortografska kompetencija od ortoepske kompetencije. Drugim riječima, poučavanje pravogovora i pravopisa trebalo bi biti ujednačeno i međusobno povezano. Nadalje, pravopisna je kompetencija povezana i sa razvojem leksičke kompetencije jer poznavanje ortografskih odnosno pravopisnih oblika dovodi do aktiviranja specijaliziranih rječnika kao što su rječnik auditivnoga unosa za razumijevanje govora, rječnik vizualnog unosa za prepoznavanje ortografske slike te rječnik govorne proizvodnje za izgovaranje riječi i proizvodnju ortografskog niza. (Pavičić-Takač - Bagarić Medve, 2013) Dakle, po svemu sudeći početno pisanje i čitanje predstavljaju temelj, odnosno podlogu za daljnje učenje pravopisnih (ortografskih) sadržaja, razvijanje ortografske kompetencije. Proces pisanja, kao temelj razvoja ortografske kompetencije, predstavlja jednu od četiriju jezičnih djelatnosti: slušanje, govorenje, čitanje i pisanje. Radi se o vrlo složenoj djelatnosti koja zahtijeva poznavanje slovnoga sustava te usvajanje gramatičko-pravopisnih pravila i normi jezika koji se poučava, u ovom slučaju hrvatskog jezika. Pisanje je receptivno-produktivna aktivnost jer uključuje jezično primanje i u isto vrijeme jezičnu proizvodnju. Prilikom početnog pisanja od učenika se zahtijeva fizička aktivnost (motorika šake), kognitivna sposobnost prenošenja fonijske strane jezika u grafemsku. Tako pisanje postaje aktivnost koja se mora učiti i uvježbati, za razliku od govora koji se odvija spontano. (Pavličević-Franić, 2011)

„Razvoj pismenosti kod djece odvija se u nekoliko faza, a najvažnije su dvije: faza slikovnoga pisma – dijete šara i crta izražavajući tako svoje osjećaje (razdoblje predškole);

faza upoznavanja slova – govor se prenosi u pisani tekst uz pomoć aktivnosti zamjene glasa slovom i obrnuto (razdoblje početnog čitanja i pisanja u 1. razredu osnovne škole)“ (Pavličević-Franić, 2011: 120) Dakle, već su u prvom razreda zastupljene grafomotoričke vježbe, receptivno-reproduktivne vježbe prepisivanja, nadopunjavanja riječi i rečenica, vježbe raščlambe i preoblikovanja te vježbe pisanja po diktatu. Navedene vježbe slijede pravopisno-gramatičke vježbe koje povećavaju stupanj usvojenosti teorijskog te praktičnog znanja ortografske pa tako i gramatičke norme standardnog jezika. Najčešće su to vježbe i zadatci u kojima učenici trebaju odgovoriti na pitanja, dopuniti i preoblikovati rečenice, diktati te kraći vezani tekstovi kao što su opisivanje, pripovijedanje, izvješćivanje, pisanje obavijesti te samostalni pismeni sastavci. (Pavličević-Franić, 2005)

Bežen navodi kako u početnoj nastavi jezičnoga izražavanja nema velike razlike između pisanoga i govorenog jezika. Djeca pišu onako kako govore i pri tome izjednačavaju pisani i govoreni jezik. No, u hrvatskom obrazovnom sustavu postoji raskorak između teorijskih načela i praktične primjene istih, upravo stoga što ne postoji standardiziran nastavni proces, ali i zbog postojanja desetak različitih početnica koje imaju različite koncepte opismenjavanja. Tako neki učenici započinju proces pisanja prema grafemskom načelu, od jednostavnijih prema grafički složenijim slovima; neki prema fonetskom načelu gdje se najprije uče samoglasnici, tek potom suglasnici te neki prema frekvencijskom načelu, prvo uče slova koja su u jeziku češća. (Bežen, 2002) Bez obzira na koncept poučavanja opismenjavanja, Nastavni plan i program propisao je kako bi učenik prvoga razreda na kraju školske godine trebao usvojiti sve vrste slova latiničnog pisma, znati spajati slova u riječi, riječi u rečenice, rečenice u kraće tekstove te znati osnovne pravopisne norme. (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006) Kako bi se sve navedeno što uspješnije ostvarilo, u nastavu hrvatskoga jezika potrebno je što češće uvoditi vježbe prepisivanja, dopunjavanja, preoblikovanja, pismenog odgovaranja na pitanja, samostalnog pisanja slova, riječi, rečenica i tekstova. (Rosandić, 2002) Kako bi se ortografska kompetencija razvila i ostvarila u potpunosti, potrebno je uvježbati i usvojiti pisanje velikih i malih slova tako da pisanje istih bude automatizirana aktivnosti. Tek tada će teoretska nadogradnja biti lakša. Ortografska kompetencija tada se neće činiti tako teškom i neusvojivom u početnom učenju hrvatskoga jezika. Tako i Pavličević-Franić, slično kao i Rosandić navodi kako je potrebno primjenjivati suvremena didaktička načela u poučavanju hrvatskog jezika kao što su zornost, primjerenost, postupnost, sustavnost i životnost te poticati razvoj komunikacijske kompetencije kao preduvjet razvoju lingvističke kompetencije. Također, treba poticati i razvoj temeljnih jezičnih djelatnosti upravo zbog toga što su temelji pismenosti važni kako bi se na kraju

osnovnoškolske izobrazbe razvili pojedinci visoke razine jezičnog znanja i pouzdanja, koji dobro govore, pišu i razumiju hrvatski jezik u funkciji materinskog jezika, ali i u funkciji podloge za učenje stranih jezika. (Pavličević-Franić, 2011)

11.3. Primjeri pravopisnih (ortografskih) vježbi

„Sva pravopisna pravila učenik ne može savladati već u prvom razredu pa se pravopisno gradivo raspoređuje u sve razrede osnovne škole, i to ne po kakvu pravopisnom sustavu, nego u skladu s učeničkim mogućnostima, potrebama i gramatičkom znanju“ (Težak, 1996: 273) Težak navodi kako se pravopisno znanje proširuje s nastavom gramatike, ali i geografije, matematike i drugih predmeta. Dok učenici ne ovladaju pravilom za koje nemaju dovoljno jezičnog znanja, učitelji samo ispravljaju pogrješke i upozoravaju na pravilno pisanje bez posebnog teoretskog pojašnjavanja, ili pak koriste jednostavno objašnjenje poput: *ne* i *li* su zasebne riječi pa se pišu odvojeno od glagola. Vježbe u pisanju pojedinih glasova i glasovnih skupova izvode se samo ako su prijeko potrebne. Dakle, treba vježbati ono što učenicima zadaje poteškoće u pisanju. Osim navedenog, učenike nižih razreda osnovne škole treba poticati na korištenje rječnika i pravopisnih priručnika. (Težak, 1996)

Pravopisne vježbe mogu biti: grafijske (pisanje slova, velika i mala slova i strane riječi), glasovne (pisanje glasova i glasovnih skupina), interpunkcijske (interpunkcije i ostali pravopisni znakovi) te leksičke (sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi). (Rosandić, 2002) Težak je podijelio pravopisne vježbe na: prepisivanje, diktate, ispravljanje, sastavljanje te problemske zadatke, a Pavličević-Franić (2005) nadopunila je taj niz i vježbama preoblikovanja, odgovaranjem na pitanja te pismenim sastavcima. Dragutin Rosandić daje opsežan prikaz vrsta diktata i njihovu izvedbu. (2002)

- **Prepisivanje** – prilikom prvih susreta s pravopisnim pravilima koriste se vježbe prepisivanja kako bi učenici vizualno i motorički što bolje zapamtili riječ ili rečenicu na koju se naučeno pravilo odnosi. Npr. mogu se prepisivati: riječi za glas č: *mačak, točka, čujem, pjevač...*; pojedine sintagme kao što su naslovi: *Čudnovate zgode šegrta Hlapića, Šuma Striborova...*; pojedini ulomci ili kraći tekstovi zasićeni afrikatima: *Lijepo je proljeće kad lastavica dolijeće, kad procvate cvijeće i leptir ljepši od cijeta trepti od sreće(...)*. Riječi, rečenice i odlomci pronalaze se u čitankama, lektirama, učeničkim časopisima, ali i iz drugih izvora kao što je internet, odnosno mrežene

stranice. (Težak, 1996)

- **Vježbe preoblikovanja** –složeniji su oblik pravopisnih vježbi te očekuju od učenika prepisivača da prema određenom predlošku preoblikuje sadržaj prepisivanja, primjerice: zamijeniti riječ, dopisati novu riječ, upisati pravilan oblik riječi... U prvom razredu učenik umjesto crteža dopisuje riječ (npr. crtež mačke), dok u višim razredima učenicima predlaže nekoliko riječi te oni izabiru pravilnu. Još zahtjevniji način dopunjavanja jest dopisivanje riječi na praznu crtu ili preoblika deformirane rečenice.

Primjeri vježbi preoblikovanja:

1. Prepiši rečenice. Umjesto riječi u zagradama ispiši pravilne oblike riječi.

Marija ima plave (oko) kao i njezina mama.

Za rođendan sam dobila novi (ruka) sat.

S prijateljicom šećem do (rijeka) obale.

2. Pročitaj ulomak priče Kakva je to ljubav bila Sunčane Škrinjarić. Zatim prepiši tekst, ali tako da zadnju riječ koja se nađe na kraju retka rastaviš na slogove i preneseš u sljedeći redak. (Pavličević-Franić, 2005)

- **Odgovaranje na pitanja** – oblik je pismene vježbe koja se provodi u svim razredima osnovne škole, pomaže u formulaciji odgovora i oblikovanju potpune rečenice. Osim toga tom se pismenom vježbom uči sažeto i jasno izražavanje, pravilan ustroj rečenice te zapisivanje rečenice prema pravopisnim pravilima.

Primjer pismenih odgovora na pitanja:

Pročitaj iz čitanke priču *Crni čovjek* Zdenke Jušić-Seunik te zapiši odgovore na pitanja. Odgovaraj potpunim rečenicama.

1. Gdje se događa radnja ove priče?

2. Koje likove susrećemo u priči? (...) (Pavličević-Franić, 2005)

- **Diktati** – oblik pismene vježbe koja služi za utvrđivanje (uvježbavanje) i provjeravanje (ispitivanje i ocjenjivanje) jezičnog sadržaja te objedinjuje pravogovorne i pravopisne vježbe, jer učenik, slušajući nastavnika koji diktira, zapaža i usvaja pravilan izgovor. Ako su pravilno usmjereni i oblikovani, pismeni diktati učvršćuju pravopisne navike te podižu razinu opće pismenosti. Vrste diktata su:

stvaralački diktat, diktat s obrazloženjem, kontrolnopoučni diktat, objašnjeni (eksplikativni) diktat, diktat s predusretanjem pogrešaka, kontrolni diktat, proučeni diktat, samodiktat i izborni diktat. Kontrolnim se diktatom provjerava pravopisna točnost na nepoznatom tekstu.

Primjer kontrolnog diktata:

Poslušaj priču *Snijeg u gradu*. Zapiši je u bilježnicu. Pazi na pisanje riječi u kojim se nalaze č i ć, te skupovi ije/je.

Sinoć je napadao snijeg i zabijelio krovove kuća. Okitio je drveće. Grad je čist i bijel. (...) (Rosandić, 2002)

- **Vježbe sastavljanja** –učenicima se predlaže da sastave rečenicu ili kraći tekst gdje će upotrijebiti riječi ili znakove koji im zadaju poteškoće.

Primjeri:

Sastavite rečenicu (kratki sastavak) u kojem ćete upotrijebiti što više riječi sa č i ć (sa dž i đ, sa ije/je).

Sastavite kratak sastavak s dijalogom, i to tako da objašnjenje o tome tko govori jednom bude ispred upravnog govora, drugi puta usred njega te treći puta iza njega. (Težak, 1996)

- **Problemske vježbe** – navode učenike na razmišljanje, na rješavanje problema kako bi razvijali svoje misaone sposobnosti i pravopisno znanje.

Primjeri problemskih zadataka:

Učeći o zarezu učenici se mogu naći pred rečenicom *STRIJELJATI NE POMILOVATI* i pitanjem: *Koje je pravo značenje takve rečenice?*

Pročitaj ulomak Priče anal fa bete Zvonimira Baloga. Zašto ne pišemo na taj način? Koji pravopisni znakovi bi u tom slučaju bili nepotrebni? Prepiši tekst pravilno. (Težak, 1996)

- **Ispravljanje** – diktate i pravopisne vježbe ispravlja učitelj ili učenici tako što čitaju rečenice i uočavaju pogreške, komentira se rad učenika koji ispravlja diktat na ploči ispisivanjem rečenica i vršenjem pravopisne analize ili se ispravljanje može učiniti tako da učenici zamijene bilježnice jedni s drugima i utvrde pogreške. (Rosandić, 2002) Također i u nastavi treba provoditi različite oblike ispravljanja: povremeno ispravljanje pojedinačnih pogrešaka, redoviti pregled i ispravak svega što učenici zapisuju, redoviti ispravak u nastavi usmenog i pisanom izražavanja (vježbe čitanja,

govorenja i pisanja). (Težak, 1996)

- **Pismeni sastavci** – završni su produkt nastavnog procesa u kojem se poučava jezično izražavanje, predstavljaju složenu stvaralačku djelatnost oblikovanja usmenoga ili pisanoga teksta. Riječ je o grafomotoričkom procesu zapisivanja prethodno smišljenog i oblikovanog sadržaja. Što se tema sastavaka tiče, u nižim razredima osnovne škole one su brojne i raznolike, ali dolaze iz neposredne stvarnosti (stvarni svijet koji dijete okružuje) te posredne stvarnosti (doživljaj stvarnosti preko posrednika poput književnog, filmskog, glazbenog djela) te teme iz pripremljene stvarnosti (organizirane situacije u obliku vizualno i auditivno transportirane stvarnosti). (Rosandić, 2002, prema Pavličević-Franić 2005)

11.4. Igra kao metodičko sredstvo za usvajanje pravopisnih sadržaja

Osnovni oblik nastavne djelatnosti zasnovane na komunikacijsko-funkcionalnom pristupu učenju je didaktička igra. Igra je prirodno sredstvo djetetova samoizražavanja te je važan faktor suvremene nastave. U igri dijete oponaša svakodnevne komunikacijske situacije te usvaja društveno uvjetovane norme življenja. (Pavličević-Franić, 2005)

„Nastavu treba organizirati tako da učenik „mora“ biti aktivan, što znači da ga na različite načine valja zainteresirati i razviti pozitivan odnos prema jezičnome gradivu koje učenjem u igri usvaja. Zainteresiran učenik bit će kontinuirano aktivan u želji da sazna i spozna što više činjenica koje mu mogu pomoći u igri.“ (Pavličević-Franić, 2005: 76)

„Učiti igrajući se znači učiti nesvjesno, što olakšava usvajanje novih znanja, osobito ako je riječ o sadržajima koji su djeci osnovnoškolske dobi preapstraktni i nezanimljivi (npr. gramatičko-pravopisni sadržaji).“ (Pavličević-Franić, 2005: 77)

„Igra u nastavi znači povećanje motivacije i interesa učenika. Izaziva njihovu pažnju, povećava koncentraciju, traži aktivno sudjelovanje, čini učenje zanimljivijim od tradicionalnih metoda poučavanja, što naposljetku rezultira značajnijim uspjehom (napretkom) u učenju.“ (Pavličević-Franić, 2005: 77)

U nastavku su opisani primjeri didaktičkih i jezičnih igara u funkciji poučavanja pravopisnih sadržaja. Prvi primjer odnosi se na nastavnu temu iz trećeg razreda, *Izgovor i pisanje glasova*. Zadaća je nastavne jedinice utvrđivanje i usavršavanje već stečenih znanja o pravilnome izgovoru i pisanju glasova č, ć te glasovnih skupina ije/je. Zadatci koji će se pri

tome koristiti su spoznajni, funkcionalni i odgojni. Koristit će se i razna pomagala poput: audiouređaja, komunikacijskih kartica (slikovnih kartica, kartica s riječima), nastavnih listića, ploče, računala, itd. Potiče se i ostvarivanje korelacije s drugim predmetima, ali i unutar - predmetna korelacija. U uvodnom dijelu sata provodi se prva jezična igra u kojoj su na ploči napisane dvije riječi *večer* i *moć*. Učenici imaju zadatak u dva stupca u bilježnicama zapisati riječi i pokušati od njih načiniti što više novih riječi (npr. *večerati*, *večeras*, *pomoć*, *moćan*, ...) Na kraju se igre čitaju riječi, objašnjavaju se njihova značenja, provodi se glasovna analiza. Ista igra se može igrati i sa riječima koje u sebi sadrže skupove *ije/je*.

Zatim se na zadanu nastavnu temu može odigrati i jezična igra domino, gdje će se na kartice napisati korijeni određenih riječi kao što su *večer* i *moć*, a na druge kartice nastavci tih riječi koji se mogu spojiti s njima kao npr. *po-*, *-as*, *-ati*, itd.

Još jedan zanimljiv primjer je i igra bacanja igraće kocke, gdje učenici sjede u krugu i bacaju redom igraću kocku, a na svakom broju kocke nalazi se jedan od šest „najtežih“ hrvatskih glasova (č, ć, dž, đ, lj, nj) te ovisno o broju koji se bacanjem okrene učenici zapisuju što više riječi u kojima se nalazi glas koji su dobili. Svrha je igre točnim riječima i točnim zapisom skupiti što više bodova.

Također, mogu se igrati i: jezične križaljke, igre asocijacije (koje će uključivati riječi, odnosno pravopisnu normu koju želimo uvježbati ili poučiti), jezične premetaljke (u kojima učenici trebaju točno složiti rečenice i primijeniti pravilo pisanja velikog slova), osmosmjerke (u kojima su riječi zasićene riječima koje u sebi sadrže afrikate ili skupove *ije/je*), rebusi (koji u svojim ilustracijama sadržavaju riječi koje želimo poučiti). Možemo koristiti slagalice u kojima ćemo od ispremiješanih slova slagati tražene riječi ili ćemo od ispremiješanih riječi slagati rečenice. (Pavličević-Franić, 2005)

Preporuča se i korištenje igre „*Voćna salata*“ kojom možemo poučavati rečenične znakove. Ta se igra može igrati u skupinama učenika koje nazovemo po interpunkcijskim znakovima: točka, upitnik i usklik; učenici sjedaju na stolce u krug te učitelj čita rečenice, npr. *Jeste li svi pročitali lektiru?* I tada sve *upitne* rečenice moraju zamijeniti mjesta. (Lekić, 2007)

Nadalje, osim igre slagalice, u poučavanju pravopisnih sadržaja može se koristiti i metoda slagalice. U toj metodi formiraju se skupine učenika u kojima svaki učenik predstavlja jedan

broj te svaka skupina dobije isti tekst koji je podijeljen na nekoliko dijelova i zadatke koji idu uz njega, nakon obrade teksta i rješavanja zadataka učenici pronalaze svoju skupinu (sve jedinice, sve dvojke...) i slažu od dijelova tekst u cjelini i pri tome poučavaju sve ostale u skupini o tome što su naučili iz svog dijela teksta. (Peko - Pintarić, 1999)

10.5. Metodičke mogućnosti podučavanja pravopisnih sadržaja

Težak navodi kako su opće metode u nastavi hrvatskog jezika sljedeće: govorna metoda, metoda slušanja, metoda čitanja, metoda pisanja, metoda pokazivanja (demonstracije), metoda crtanja, metoda fizičkog ili praktičnog rada te medijska metoda. (Težak, 1996) Nadalje, metoda pisanja (grafijska metoda) ima ključnu ulogu u poučavanju pravopisnih sadržaja. Metodičke mogućnosti sadržane u metodi pisanja, pri poučavanju pravopisnih sadržaja, jesu: odgovaranje na pitanja, diktati, pisanje sastavaka, dopunjavanje rečenica i rješavanje raznih jezičnih zadataka i igara. (Bežen, 2002)

Osim pravopisnih (ortografskih vježbi), primjene didaktičkih i jezičnih igara, pravopisni se sadržaji mogu usvajati i korištenjem metodičkih mogućnosti koje su u funkciji proširivanja učenikova leksika. To su: kartice s riječima, riječi suprotnoga značenja, grupiranje riječi prema zajedničkim obilježjima i povezivanje značenja riječi sa slikama (vizualizacija). Navedene metodičke mogućnosti dio su strategije razumijevanja značenja riječi odnosno strategije učenja vokabulara. Osim primjene navedenih strategija prilikom čitanja pri susretu s riječima čije značenje učenici ne razumiju, iste strategije mogu se primijeniti i na ostala područja, poput područja pravopisa i gramatike. (Bakota, 2018)

U nastavku su detaljnije prikazane navedene metodičke mogućnosti te kako se one mogu iskoristiti u nastavi Hrvatskoga jezika, točnije u podučavanju pravopisnih sadržaja.

- **Kartice s riječima** – riječ je o radu s karticama na koje se zapisuju riječi koje učenici teže usvajaju, koje još nisu naučili. Moguće je na kartice napisati riječi, a mogu se napisati i rečenice koje će u sebi sadržavati riječ napisanu na kartici. (Bakota, 2018)

Uspješnost rada s karticama ovisi o: izboru leksičkih jedinica (potrebno je zapisati na kartice one riječi koje su učenicima korisne i koje će moći aktivno upotrijebiti u govorenju i pisanju), kartice trebaju biti što jednostavnijeg formata, manje ali ujedno i dobro vidljive, samo ispisivanje riječi i njena značenja nije dovoljno kako bi se riječ pohranila u dugoročno pamćenje te je potrebno osmisliti zadatke i aktivnosti gdje će djeca primijeniti novonaučene riječi i na kraju, učitelji bi trebali zajedno s učenicima

nadzirati učinkovitost uporabe kartica s riječima. (Pavičić, 2003, prema Bakota, 2018)

- **Kartice s riječima suprotnog značenja** – u funkciji su usvajanja značenja novih riječi, ali i istovremeno i proširivanju učenikova rječnika. (Bakota, 2018)

„Riječ je o postupku otkrivanja značenja riječi navođenjem njezine suprotnice odnosno antonima. Iako se, s leksikografskoga gledišta, u načelu riječ ne definira svojom suprotnicom (na primjer, A se ne treba definirati prema obrascu „ono što nije B“) kada je riječ o primjeni strategije razumijevanja značenja riječi u razrednom kontekstu, s metodičkog gledišta, značenje se nepoznate riječi može objasniti navođenjem njezine suprotnice odnosno antonima (na primjer, *zao* – onaj koji *nije dobar*, *namrgođen* – onaj koji *nije rapoložen*)“ (Bakota, 2018: 36) Prilikom korištenja ove metodičke mogućnosti u svrhu poučavanja pravopisnih sadržaja, na kartice se mogu staviti riječi suprotnog značenja zasićene palatalima ili pak skupovima –*ije/je*.

- **Grupiranje riječi prema zajedničkim obilježjima : pravopisno grupiranje** – takvo grupiranje riječi podrazumijeva razvrstavanje riječi u skupine koje su obuhvaćene istim pravopisnim pravilom. „Budući da su to potpuno različite riječi koje osim načina pisanja ništa ne povezuje, radi lakšeg pamćenja može se povezati i nekom zabavnom rečenicom, rimovanim stihom ili pjesmicom“ (Soboleva-Emeljanova, 2009 prema Bakota, 2018: 38) Metodički su koraci prilikom korištenja ove metodičke mogućnosti sljedeći: potrebno je prirediti kartice s riječima (riječi trebaju pripadati istom pravopisnom pravilu; poput riječi slabe pravopisne razlikovnosti: riječi sa č, ć, dž, đ, ije, je), zatražiti od učenika izgovaranje zapisanih riječi pritom pazeći na pravilan izgovor glasova te uočavanje zajedničkih obilježja zapisanih riječi (npr. *sreća*, *svijeća*, *vreća*, *leća*), zatim je potrebno povezati riječi s kartica u smislenu rečenicu te se ponavlja navedeni postupak uz navođenje novoga niza riječi. (Bakota, 2018)

- **Povezivanje značenja riječi sa slikama (vizualizacija)** – ova metodička mogućnost predstavlja bitnu sastavnicu razvijanja osjećaja za jezik, koji je neophodan za usvajanje samog jezika. Prije nego što napiše riječ, učenik bi trebao osvijestiti riječ na fonetskoj (kako zvuči), semantičkoj (što znači), gramatičkoj (od kojih se gramatičkih elemenata sastoji i kojim srodnim riječima pripada) i grafičkoj (kako se piše) razini. Kako bi se značenje riječi, tako i pravopisni sadržaj koji se veže uz određenu riječ, što uspješnije pohranilo u učenikovu pamćenju, moguće je koristiti se vizualizacijom. (Bakota, 2018) Strategija vizualizacije se još naziva i strategija usvajanja značenja

riječi pomoću stvaranja mentalnih predodžbi i njihovim povezivanjem sa slikovnim materijalima. Također, istaknuta je činjenica kako povezivanje leksičke jedinice s mentalnom slikom pomaže pri prijenosu leksičkih jedinica u dugoročnu memoriju. (Pavičić, 2003 prema, Bakota, 2018) Primjena ove metodičke mogućnosti moguća je kod onih riječi kojima je potrebno istaknuti značenje i grafički oblik. U hrvatskome jeziku to su riječi u kojima nalazimo palatale č, ć, dž i đ te skupove ije/je/e/i te su to riječi koje učenici najteže usvajaju s obzirom na njihovu razlikovnost (ponekad kako riječ zvuči nije istoznačnom onome kako se riječ piše). Metodički koraci pri primjeni ove metodičke mogućnosti jesu: prirediti ilustracije, slike, crteže koji će vizualizirati značenje riječi (npr. slika raznih pića u čašama ispod koje piše riječ *pića*, slika sendviča, čempresa, patlidžana, pidžame, itd.), zatim uz svaku sliku zapisati riječ i paziti na fonematski (kako riječ zvuči) i na grafički (kako se riječ piše) te semantički (što riječ znači) oblik riječi, na poslijetku se novonaučena riječ uvrštava u rečenični kontekst te se provjerava jesu li ju učenici usvojili raznim zadacima i jezičnim igrama. (Bakota, 2018)

- **Misaona karta (umna mapa)** - jedno je od novijih metodičkih sredstava, koja se također može vrlo dobro iskoristiti pri poučavanju pravopisnih sadržaja. Misaona je karta najprije zaživjela u nastavi prirodnih nastavnih predmeta, a tek poslije se počela koristiti u nastavi onih predmeta u kojima prevladavaju logičke strukture te gdje se učenje temelji na intelektualnim sposobnostima i zakonitostima mišljenja. Nadalje, misaona karta može funkcionirati i kao popunjena i kao nepopunjena, te može poslužiti pri obradi novoga gradiva, ali i pri ponavljanju i vježbanju. Izrada i uporaba umne mape unosi dozu živosti u jezičnu nastavu te motivira učenike na usvajanje pravopisnih i gramatičkih pravila i činjenica. Dakle, umna se mapa može stvoriti koristeći naučena pravopisna pravila, koja se mogu potkrijepiti naučenim i uvježbanim primjerima. Prilikom svakog novog usvojenog pravila, umna se mapa može proširiti i nadopuniti. (Reljac Fajs – Jerković, 2014)

11.6 Glotodidaktika

Glottodidaktika se definira kao teorija nastave stranih jezika ili pak kao metodika stranih jezika. Ona se od svoga nastanka razvija u sklopu primijenjene lingvistike, što je pak opći naziv za različita istraživačka područja koja su usredotočena na istraživanja uporabe jezika. Iako se jezik koristi u mnogo različitih svrha, primijenjena lingvistika zajedno s glottodidaktikom poistovjećuje se s istraživanjem učenja i poučavanja drugoga ili stranoga jezika. Nadalje, učenje i poučavanje stranog jezika predstavlja složen fenomen koji je u središtu jezičnih istraživanja. Podatci o glottodidaktici se tako prikupljaju raznim upitnicima, intervjuima, retrospektivnim izvješćima, metodama glasnog navođenja misli, analizom sadržaja, procjenom gramatičnosti, jezičnim testovima itd. Glottodidaktičko je područje objedinjeno brojnim znanstvenim udrugama koje okupljaju stručnjake zainteresirane za stjecanje novih spoznaja o učenju i poučavanju jezika. Među njima se ističu udruga AILA (*Association International de Linguistique Appliquée*) te EUROSLA (*European Second Language Association*) koje okupljaju vrhunske znanstvenike u području istraživanja ovladavanja drugim jezikom. (Mihaljević Djigunović, 2014)

11.6.1 Glottodidaktički pristup pravopisu hrvatkog jezika

Učenje se i poučavanje stranih jezika u radu s učenicima mlađe školske dobi temelji na multisenzornom (vizualnom, auditivnom, taktilnom ...) i cjelovitom učenju. Ono se podudara s kognitivnim, afektivnim i motoričkim aspektima samih učenika. Rano učenje stranih jezika ima svoje težište u govornoj komunikaciji, učenju iz situacije posredstvom mimike, gesta, pokreta, likovnog izraza, igre i pjesme. Potrebno je naglasiti kako učenici mlađe školske dobi uče i usvajaju jezik na holistički način, odnosno cijelim bićem i svim osjetilima. Brzo ga uče, no i zaboravljaju, stoga je važno neprestano ponavljati naučeno. (Nacionalni obrazovni standard, 2005) Vođeni tim primjerom učenja stranoga jezika, možemo se poslužiti sličnim tehnikama i metodama u poučavanju pravopisnih sadržaja u nastavi hrvatskoga jezika. U poučavanju stranog jezika poput engleskog jezika, zastupljene su sljedeće metode: gramatičko-prijevodna metoda (*Grammar-Translation Method*), direktna metoda (*Direct Method*), audiolingvalna metoda (*Audiolingual Method*), kognitivna metoda (*Cognitive Method*), metoda reagiranja cijelim tijelom (*Total Physical Response:TPR*), metoda tišine (*The Silent Method*), metoda učenja jezika savjetovanjem (*Counselling/ Community Language Learning*), sugestopedija (*Sugestopedia*), prirodna metoda (*The Natural Approach*). Neke od

navedenih metoda koriste metodičke mogućnosti opisane ranije poput: kartica s riječima, riječi suprotnoga značenja, grupiranje riječi prema zajedničkim obilježjima te vizualizaciju. (Richards i Rodgers, 2001)

U nastavku su detaljnije prikazane navedene metode poučavanja engleskoga jezika te kako se one mogu iskoristiti u nastavi Hrvatskoga jezika, točnije u podučavanju pravopisnih sadržaja.

- **Gramatičko-prijevodna metoda (*Grammar-Translation Method*)**

Osnovni je cilj gramatičko-prijevodne metode ovladavanje gramatikom i vokabularom jezika kako bi se korisnik mogao služiti pisanim tekstom na stranom jeziku. Iako se gramatičko-prijevodna metoda smatra zastarjelom i prednost se daje nekim suvremenijim metodama, upotrebljava se još i danas, posebice u poučavanju gramatičkih sadržaja. Nastava stranog jezika prilikom uporabe te metode izvodi se na materinskom jeziku te se vrlo malo aktivno koristi jezik koji želimo poučiti. Rječnik ili leksik toga jezika poučava se stvarajući liste riječi. Ta se metoda koristi kada se radi na razmišljanju jezika, a ne na razvoju komunikacijskih vještina. U poučavanju nastave pravopisa u hrvatskom jeziku ova se metoda može iskoristiti pri stvaranju liste riječi koje učenik najteže usvaja. Također, uz navedene riječi mogu se sastaviti i pravila kojima smo došli do pisanja pojedinih riječi.

- **Direktna metoda (*Direct Method*)**

Ova metoda polazi od vjerovanja kako se strani jezik (engleski) uči prema istim principima kao i materinski. Metoda se temelji na kontaktu učitelja i učenika, a cilj je komunikacija na stranom jeziku. Također, ističe se kao bi učenik trebao biti u kontaktu s izvornim govornikom kako bi se što bolje postiglo umijeće komunikacije. Gramatička pravila uvode se induktivno; vokabular se uči kroz svakodnevnu komunikaciju, a tumači se demonstracijama slika i predmeta mimikom i asocijacijama. U metodi je naglasak na pravilnom izgovoru i gramatičkoj preciznosti. Dakle, iz ove metode možemo iskoristiti demonstraciju riječi odnosno predmeta slikama, mimikom ili asocijacijama. Jasno je kako ova metoda koristi već ranije opisanu vizualizaciju. Možemo se njome poslužiti kako bi često korištene riječi na *č, ć, ije/je/e/i* približili učenicima i olakšali njihovo usvajanje.

- **Audiolingvalna metoda (*Audiolingual Method*)**

Poznata još i kao prva znanstveno priznata glogodidaktička metoda. Njezin je cilj ovladavanje govorenjem, slušanjem čitanjem i pisanjem na stranom jezikom, a to se postiže konstantnim mehaničkim ponavljanjem i memoriranjem rečenica koje izgovara učitelj ili ih pušta u zvučnom zapisu, bez analize i dodatnih objašnjenja te osvrta na gramatiku. Ovu je metodu također moguće povezati s usvajanjem pravopisnih sadržaja na nastavi hrvatskoga jezika.

Naime, trebalo bi dovesti u svezu pravogovorne i pravopisne vježbe, pa što više čitati s učenicima, ili im puštati razne zvučne zapise, a zatim s njima provoditi pravopisne vježbe u obliku diktata ili nekih drugih pismenih vježbi.

- **Kognitivna metoda (*Cognitive Method*)**

Kognitivna je metoda nastala pod utjecajem kognitivizma i učenja Noama Chomskog, a temelji se na inovativnosti uporabe jezika i imanentnosti gramatike kao preduvjeta ovladavanja engleskim jezikom. Suprotno audiolingvalnoj metodi, u kojoj se ponavljanjem nastoje izbjeći pogreške, kognitivna metoda funkcionira prema načelu pokušaja i pogrešaka. Ova metoda pruža učeniku da sam stvara jezične konstrukcije, čime postaje aktivan subjekt u procesu učenja, a uloga učitelja je da ga usmjerava. Primjena navedene metode u poučavanju pravopisa u nastavi hrvatskog jezika može se ogledati u pisanju diktata, gdje će učenici osmisлити diktat te jedni drugima ispravljati pogreške, ili će pak učenici sami smišljati zadatke i tako aktivno sudjelovati u procesu učenja pravopisa.

- **Metoda reagiranja cijelim tijelom (*Total Physical Response:TPR*)**

TPR se provodi bez korištenja udžbenika. Pri tome se koriste dvije tehnike, slušanje i fizički pokret, koji je reakcija na primljenu informaciju. Metoda se primjenjuje tako da učitelj daje jednostavnu uputu (npr. „Zatvori oči!“). Zatim on sam tu uputu slijedi kako bi učeniku bilo jasno o čemu se radi, a potom je učenik ponavlja. Upute se daju na način da se mogu slijediti bez uporabe govora. Osnovni je cilj TPR-a aktivirati cijeli mozak u procesu učenja. Desnu stranu odgovornu za pokret i lijevu koja je odgovorna za jezik i govor. TPR se u nastavi hrvatskoga jezika može koristiti kao pomoćna metoda kojom ćemo razbiti jednoličnost nastavnog sata. Ovisi o kreativnosti učitelja koji može osmisлити pokrete za pojedine riječi zasićene glasovima *č, ć, dž, đ, ije/je/e/i* te ih tako ponavljati s učenicima koji će ih na taj način vjerojatno brže upamtiti.

- **Sugestopedija (*Sugestopedia*)**

Ova se metoda zasniva na stvaranju ugodne atmosfere, odnosno na pokušaju stvaranja okruženja u kojemu učenici neće osjećati anksioznost. Na taj način učenici u relativno kratkom roku mogu zapamtiti veliku količinu riječi i rečeničnih konstrukcija. Za ovu je metodu karakteristično igranje uloga. Na temelju opisane metode, u nastavi hrvatskoga jezika možemo s učenicima osmisлити igrokaz gdje će rečenice, koje bi učenici trebali izgovarati po ulogama, sadržavati glasove *č, ć, dž, đ, ije/je/i/e*.

Iako se poučavanje stranih jezika i gotodidaktika (metodika stranih jezika) u nekim područjima bitno razlikuju od poučavanja materinskog jezika (u ovom slučaju hrvatskoga

jezika), moguće je neke dijelove metoda koje se koriste u stranom jeziku prenijeti na poučavanje pravopisnih sadržaja u nastavi hrvatskoga jezika.

12. ZAKLJUČAK

Jezična je komunikacija neizostavan dio ljudske svakodnevnice te se jezik, glavno sredstvo komunikacije, ostvaruje putem govora i pisma. Stoga je vrlo važno poznavati pravopisnu normu i pravopisna pravila kako bismo se što uspješnije i kvalitetnije međusobno sporazumijevali. Upravo iz tog razloga temeljni je cilj nastave Hrvatskoga jezika osposobiti učenike za jezičnu komunikaciju koja predstavlja primarnu ljudsku potrebu. Pravopis je važan dio nastave hrvatskog jezika koji se ogleda u nastavnom području Jezik.

Pravopis, drugog naziva ortografija, jezikoslovna je disciplina koja se bavi proučavanjem i donošenjem pravila o uporabi grafema (slova), pisanju velikoga i maloga početnog slova, sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi, uporabi razgodaka i pravopisnih znakova, pisanju kratica, pokrata, inicijala i oznaka te pisanju riječi iz stranih jezika, kao što su posuđenice i tuđice. Nastavni plan i program navodi sadržaje koji se odnose na ovladavanje pravopisnom normom učenika mlađe školske dobi.

Pravopisni bi se sadržaji trebali poučavati u sklopu komunikacijsko-funkcionalnog pristupa koji se temelji na načelima humanističke edukacije. Pristup treba poticati razvoj komunikacijskih vještina i sposobnosti, a naročito jezične komunikacije. Također pravopisna norma može se i treba usvajati primjenom metodičkih mogućnosti i strategija kao što su: metodičke mogućnosti sadržane u metodi pisanja, odgovaranje na pitanja, diktati, pisanje sastavaka, dopunjavanje rečenica i rješavanje raznih jezičnih zadataka i igara, primjena kartica s riječima, pravopisnog grupiranja te vizualizacije i stvaranja misaonih karti (umnih mapa). Učitelji razredne nastave trebali bi težiti bogaćenju rječnika svojih učenika, poticanju učenikova jezičnog izraza te razvoju komunikacijske ličnosti.

Pravopisna norma ne bi se trebala zanemarivati, no valjalo bi ju učiniti funkcionalnom i lingvistički dostupnom i razumljivom svim učenicima. To ćemo učiniti jedino tako da nastavu jezičnih sadržaja prilagodimo didaktički primjerenim i zanimljivim jezičnim igrama, strategijama i metodičkim mogućnostima koje će dovesti do uspješnog usvajanja pravopisnih pravila, a samim time i do uspješne i kvalitetne komunikacije na materinskom jeziku. Sve to dovest će i do povećanja razine pismenosti u Hrvatskoj i postaviti će temelje bolje budućnosti za hrvatski jezik.

13. LITERATURA

1. Alerić, M. (2006) *Imanentna gramatika u ovladavanju standardnojezičnom morfologijom*, Lahor, časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik, 2(2), Zagreb, str. 190-206
2. Babić, S. (2008) *Hrvatski pravopis – vrući kesten u ministarskim rukama*, Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Hrvatsko filološko društvo, 55(2), Zagreb, str. 54-64
3. Babić, S. (2008) Deklaracija - činjenice i pretpostavke, Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Hrvatsko filološko društvo, 55(1), Zagreb, str. 12-19
4. Babić, S., Finka, B. i Moguš, M. (2004) *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga
5. Babić, S. i Moguš, M. (2010) *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga
6. Babić, S., Ham, S. i Moguš, M. (2008) *Hrvatski školski pravopis: usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskog standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga
7. Badurina, L., Marković, I. i Mićanović, K. (2007) *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska
8. Bagarić, V. i Mihaljević Djigunović, J. (2007) *Definiranje komunikacijske kompetencije*, Metodika, časopis za teoriju i praksu metodikâ u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi, Filozofski fakultet u Zagrebu, 8(1), Zagreb, str. 84-93
9. Bakota, L. (2011) *Pravopisna norma u udžbenicima*, Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 58(4), str. 135-149
10. Bakota, L. (2018) *Strategije razumijevanja pri čitanju (metodičke mogućnosti čitanja s razumijevanjem u nastavi Hrvatskoga jezika)*. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek (knjiga u rukopisu)
11. Bežen, A. (2008) *Metodika – znanost o poučavanju nastavnog predmeta: epistemologija metodike u odnosu na pedagogiju i edukologiju – s primjerima iz metodike hrvatskoga jezika*. Zagreb: Profil
12. Bežen, A. (2002) *Metodički pristup početnom čitanju i pisanju na hrvatskom jeziku*. Zagreb: Profil
13. Chomsky, N. (1979) *Gramatika i um*. Beograd: Nolit
14. Chomsky, N. (1991) *Jezik i problemi znanja*. Predavanja na sveučilištu u Managvi. Prevela Goranka Antunović. Zagreb: Biblioteka Sol. Knjiga 6.
15. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (1967)

Dostupno na: <http://www.matica.hr/kolo/314/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskog-knjizevnog-jezika-20681/>

16. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2013), *Hrvatski pravopis*

Dostupno na: www.pravopis.hr

17. Kovačević, M. i Pavličević-Franić, D. (2002) *Komunikacijska kompetencija u višjezičnoj sredini I.: prikazi, problemi, putokazi*, Zagreb: Slap.

18. Lekić, K. i dr. (2007) *Igram se, a učim! Dramski postupci u razrednoj nastavi*. Hrvatski centar za dramski odgoj, Zagreb

19. Mihaljević Djigunović, J. (2014) *Interdisciplinarna istraživanja u području obrazovanja na primjeru glotodidaktike*, Sociologija i prostor, časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja, 51(3), Filozofski fakultet u Zagrebu, odsjek za anglistiku

20. Munby, J. (1978) *Communicative Syllabus Design*. A sociolinguistic model for defining the content of purpose-specific language programmes. Cambridge: Cambridge University Press

21. *Nacionalni obrazovni standard*, za strane jezike u osnovnoj školi (2005), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

22. *Nacionalni okvirni kurikulum*, za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

23. *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (2006), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

24. Novosadski dogovor (1954)

Dostupno na: <http://ihjj.hr/iz-povijesti/novosadski-dogovor/70/>

25. Pavličević-Franić, D. (2005) *Komunikacijom do gramatike: razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika*. Zagreb: Alfa

26. Pavičić-Takač, V i Bagarić-Medve, V. (2013) *Jezična i strategijska kompetencija u stranome jeziku*. Osijek: Filozofski fakultet

27. Pavličević-Franić, D. (2011) *Jezikopisnice, rasprave o usvajanju, učenju i poučavanju hrvatskoga jezika u ranojezičnome diskursu*. Zagreb: Alfa

28. Peko, A. i Pintarić, A. (1999) *Uvod u didaktiku hrvatskoga jezika*. Pedagoški fakultet,

Osijek

29. Piperković, D. (2011) *Noam Chomsky – revolucija kao intelektualni credo*, Essehist, časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti, 3(3), Osijek, str. 108-111
30. Reljac Fajs, E. i Jerković, T. (2014) *Pravopis u razrednoj nastavi hrvatskoga jezika*, Hrvatski, časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture, 12(1), Zagreb
31. Richards, J.C. i Rogers, T.S. (2001) *Approaches and methods in language teaching*. New York: Cambridge, University Press
32. Rosandić, D. (2002) *Od slova do teksta i metateksta*. Zagreb: Profil
33. Škarić, I. (2006) *Hrvatski govorili!* Zagreb: Školska knjiga
34. Težak, S. (1996) *Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga
35. Vodopija, I. i Smajić, D. (2010) *Najčešće jezične pogreške dječjega pisanoga izraza*, IX. međunarodni kroatistički znanstveni skup, Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, str. 361-374